

ADAM SMITH'İN *POLICE* KAVRAMI

Ceyhun GÜRKAN*

ÖZET

Çağdaş siyaset felsefesinde en çok ilgi çeken kavramlardan biri “polis”tir (police). Polis kavramına artan bu ilgi iktidarın ve siyasetin tarihsel, kuramsal ve kavramsal boyutlarına getirilen yeni anlayışlar ile el ele gitmektedir. Polis kavramına olan bu ilgi aynı zamanda klasik politik ekonomiyi okumanın ve düşünmenin yeni bir zeminini yaratmaktadır. Klasik politik iktisadın kurucu düşünürlerinden Adam Smith'in polis kavramını kullanıyor olması dikkati bu bağlamda düşünüre yöneltmiştir. Yazı Smith'in eserlerinde polis kavramının kullanımındaki farklılıkların düşüncesinde daha derin kuramsal farklılıklara işaret ettiği yönündeki iddiaların karşısında Smith'in polis kavramını eleştirel açıdan değerlendirmektedir.

Anahtar Kelimeler: Adam Smith, polis, adalet, politik ekonomi, Vivienne Brown, Mark Neocleous

(Adam Smith's Concept Of Police)

ABSTRACT

“Police” is one of the concepts that draws much attention in the contemporary political philosophy. The growing interest in the concept of police goes hand in hand with the development of novel insights into the historical, theoretical and conceptual dimensions of power and politics. This also paves the way for a new ground of reading and thinking of classical political economy. It is because Adam Smith, one of the founder thinkers of classical political economy, used the concept of police that the attention in this context is turned to him. The paper critically evaluates Smith's concept of police against those claims according to which the so-called disparities of usage of the concept in Smith's texts indicate profound theoretical discrepancies in his thought.

Keywords: Adam Smith, police, justice, political economy, Vivienne Brown, Mark Neocleous

* Ankara Üniversitesi Maliye Bölümü öğretim üyesi

I. Giriş

“Polis” (*police*), çağdaş siyaset felsefesinde siyasetin ve iktidarın tanımı, tarihi, neliği üzerine yapılan çalışmalarda görüldüğünde ilk bakışta garipsenen, üzerine düşündükçe tanımsal bir ifadeye öyle kolayca dökülemediği fark edilen, geniş tarihsel arka planı ve içerdiği anlamsal çokluk nedeniyle ele avuca sığmayan bir kavramdır. Kökü antikitede *politeia*'ya uzanan ve düzeni, kozmosu, kent-devletini imleyen; 15. yüzyılın son çeyreğinden itibaren Kıta Avrupası'nda Roma siyasal ve hukuk düşüncesi üzerinde inşa edilen Neostoacılıkta, kameralizmde ve devlet akli doktrininde mutlakıyetçi devletin ve bürokratik yönetim sisteminin disiplinler idari pratiklerini ve teorisini tanımlayan; kapitalist ekonominin sanayi devrimi hamlesiyle toplumların yerleşik sosyo-politik bağlarının hızlıca çözüldüğü 18. yüzyılın ikinci yarısından itibaren başta Kant'ın eleştirisinin ve politik ekonominin yarattığı Lizbon Depremi (1755) etkisiyle diğer birçok kavram gibi geniş anlamı sınırlanmaya başlayan; kapitalizmin gelişimine koşturarak günümüze değin anlamı sınırlanarak güvenliği sağlayan kurum anlamına indirgenen polis kavramı bugün çağdaş siyaset felsefesinde siyaset ve iktidar teorileri üzerinde devrimsel etki yaratan yazarlarca yeniden geniş tarihsel arka planı ve soyut anlamsal çokluğu içinde spesifik sorunsalların bağlamlarında kullanılır oldu. Özellikle Michel Foucault¹, Antonio Negri ve Michael Hardt², Giorgio Agamben³, Jacques Rancière⁴ ve

¹ Michel Foucault *Collège de France*'da 1977-1978 ve 1978-1979 dönemlerinde güvenlik, toprak, nüfus ve biyopolitika konu başlıkları altında “yönetimsellik” (*governmentality*) üzerine verdiği derslerde, 16. yüzyıldan itibaren iktidar mantığının ve düzenineğin merkantilizme, istatistiğe ve polise dayanan disiplinli iktidardan biyopolitik yönetimselliğe doğru evrilen sürecini polisin Kıta Avrupası tarihi içinde anlatıyordu. Bkz. Michel Foucault, *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977-1978*, M. Senellart, F. Ewald, A. Fontana, A. I. Davidson (der.), G. Burchell (çev.), Londra: Palgrave Macmillan, 2007; Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-1979*, M. Senellart (der.), G. Burchell (çev.), New York: Palgrave Macmillan, 2008.

² “Biyopolitik üretim” adını verdikleri günümüz kapitalizminin küresel iktidar mantığını ve yapısını, polis kavramının temelde yer aldığı kuramsal bir çerçeve içinde açıklayan Hard ve Negri *İmparatorluk*'ta ilgili bölümü Foucault'nun polis tanımına atıfla açarlar: “Polis, yasa koyucular, ordu ve maliyeyle birlikte, devletin başındaki bir yönetim birimi gibi görünür. Doğru. Ama aslında polis akla gelen her şeyi kuşatır. Turquet şöyle der: ‘Polis insanların koşullarına, onların yaptığı ya da yapabileceği ne varsa oraya doğru dallanıp budaklanır. Polisin alanı yargı, finans ve orduyu içine alır.’ Polis her şeyi içerir”. Michael Hardt ve Antonio Negri, *İmparatorluk*, A. Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2012, s. 43.

³ Benzer bir izlekte, Foucault'nun biyopolitika kavramından hareket eden ve modern biyopolitikanın iktidar mantığını ve düzenini, karmaşık ve farklı egemenlik stratejileri (hukuk, bürokrasi, tıp vs.) ile dolaylanarak en sonunda biyolojik bir değere indirgenip yönetimin nesnesi haline getirilen ‘çıplak hayat’ ve politika arasındaki gerilimde çözümleyen Agamben kuramında, diğerleri kadar sık olmasa da, polis kavramını kullanır. Giorgio Agamben, *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, İ. Türkmen (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2001, s. 14-18, 172, 190-193, 199. Biyopolitikanın burada adı geçen ve diğer kuramları için bkz. Thomas Lemke, *Biyopolitika*, U. Özmakas (çev.), İstanbul: İletişim, 2013.

⁴ Rancière her şeyi içeren, düzenleyen, böylelikle iktidarın siyasal yönünü teknisist bir format ve içerikle gizleyen siyaset mantığını polis olarak adlandırıp, bunun karşısında

Mark Neocleous'un kitaplarından tanış olunan polis kavramı, bu geniş anlamı ve tarihselliği içinde çağdaş siyaset felsefesinde merkezi bir konuma yerleşti.

Adam Smith'in "polis" (*police*) kavramını merkeze alarak modern iktidar mantığının ve düzeninin çözümlemesini yapan Mark Neocleous, yukarıda adı geçen yazarlar arasında konumuz açısından en fazla önem kazanandır. Polisin başlıca iki hedefinin düzen ve güvenlik olduğu gerçeğinden hareketle Neocleous, devlet iktidarı analizinde modern toplumun inşa sürecini ücretli emeğin üzerindeki "polisye" kontrol mekanizmalarına eğilerek açıklar. Eleştirel politik ekonomi perspektifinden ilerleyen Neocleous polis, düzen, kanun, güvenlik ve devlet erki arasındaki ilişkiyi hem polisin tarihsel gelişim sürecini özetleyerek hem de kavramın değişen anlamlarını tartışarak serimler. Ancak Neocleous'un konumuz açısından çok daha önemli bir yönü vardır. Polis erkini devlet ve sivil toplum arasındaki tarihsel ilişkide inceleyen Neocleous, polis kavramının tarihsel serüveninin izini sürerken kavramın klasik politik ekonomi, sosyal teori ve felsefe ile ilişkisini koparmaz. Özellikle Adam Smith'in *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'inde⁵ (bundan sonra yer yer kısaca *Dersler*) kavramı kullanma biçimine eğilir ve polis kavramının *Ulusların Zenginliği*'nde⁶ ve *Dersler*'de farklı kullanıldığını ileri sürer. Buna göre, bu aşamada çok genel bir şekilde betimlersek, Smith *Dersler*'de polis kavramını olumlu bir anlamda kullanırken, *Ulusların Zenginliği*'nde polisi olumsuz anlamda kullanarak eleştirmiştir. Neocleous için söz konusu olan yalnızca Smith'in iki eserinde polis kavramına olan değişen bakışı ve söylemsel dönüşümü değildir. Ona göre Smith'in iki eserinde polis kavramını farklı kullanması aynı zamanda düşünürün iktisadi düşüncesinde, özellikle devlet-ekonomi ilişkisine dair bakışında, bir dönüşümün yaşandığının göstergesidir. Buna göre, Smith *Dersler*'de polisi, *Ulusların Zenginliği*'nde kişisel çıkarı merkeze alarak politik iktisadı için iki farklı teorik yapı, söylem ve kavramsal çerçeve geliştirmiştir. İlkinde devletçi, ya da Neocleous'un yorumuyla, 18. yüzyıl polis bilimcisi ve hatta kameralist bir Smith, ikincisinde otonom bir işleyiş gücüne sahip piyasa mekanizmasına odaklanan politik iktisatçı Adam Smith vardır.⁷ İlki devletin zenginliğini, ikincisi toplumun zenginliğini konu edinir. Kendi sözleriyle:

Dersler'de polis, altında ekonomik konuların tartışıldığı genel bir başlık olarak ortaya çıkarken, *Ulusların Zenginliği*'nde durum böyle değildir. Bu metinde 'polis' kelimesi, *Ulusların Zenginliği*'nin karşı

'uyuşmazlığı' siyasetin özü olarak tanımlamaktadır. Siyasal davranışa uyuşmazlığı açığa çıkararak bir eylem karakteristiği atfeden Rancière için zengin ve yoksulun bir arada yaşama ve yönetilmesi uyuşmazlığın bastırılarak siyasetin polisleştirilmesiyle mümkündür. Bkz. Jacques Rancière, *Uyşmazlık*, H. Ünler (çev.), İzmir: Ara-lık Yayınları, 2005; Jacques Rancière, *Siyasalin Kıyısında*, A. U. Kılıç (çev.), İstanbul: Metis, 2007.

⁵ Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, R. L. Meek, D. D. Raphael, P. G. Stein (yay. haz.), Indianapolis: Liberty Fund, 1982.

⁶ Adam Smith, *An Inquiry into the Nature and Causes of the Wealth of Nations*, E. Cannan (yay. haz.), New York: The Modern Library, 1994.

⁷ Mark Neocleous, "Policing and Pin-Making: Adam Smith, Police and the State of Prosperity" *Policing and Society*, Cilt 8, 1997, s. 425-449; Mark Neocleous, "Policing the System of Needs: Hegel, Political Economy, and the Police of the Market", *History of European Ideas*, 24 (1), 1998, s. 43-58; Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, A. Bekmen (çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006.

çıkıldığı her türlü devlet düzenlemesi sistemini belirtmek için kullanılmıştır. . . Bu nedenle *Dersler*, 'devletin zenginliğini'⁸ anlamamıza bir katkı olarak düşünülmelidir. Oysa *Ulusların Zenginliği*'nde yoksulluk ve emek yeni bir kavramsal araç dolayımı ile ele alınır: kendinden menkul ve kendi kendine işleyen ticari toplum.⁹

Bu yoruma göre, Smith'in devletin zenginliğinden ulusun zenginliğine geçişi, kavramsal olarak polisten kişisel çıkarıya geçişte en açık ifadesini bulur. Neocleous'un bu yorumu doğrudan Vivienne Brown'un *Adam Smith'in Söylemi*¹⁰ kitabındaki argümanlarına dayanır. Neocleous Brown'un söylem analizi çerçevesinde ulaştığı sonuçları benimsemektedir. Brown'un temel tezine göre Smith'in üç eserinin –*Ahlaki Duygular Kuramı*¹¹, *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*, *Ulusların Zenginliği*– arasında söylemsel ve teorik birlik yoktur. Eserler arasındaki kavramsal ve söylemsel değişimler ayrıca farklı teorik yapılarla işaret eder ve buna göre Smith *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de ve *Ulusların Zenginliği*'nde devlet-ekonomi arasında farklı siyasaları (*policy*) benimsemiştir. Brown'a göre polis kavramının *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* ve *Ulusların Zenginliği*'ndeki farklı kullanımları iki eser arasında teorik ve söylemsel farklılığı göstermektedir.

Brown'un ve Neocleous'un argümanları birlikte ele alındığında "Adam Smith Problemi" olarak bilinen, duygudaşlık ve kişisel çıkar kavramları üzerinden *Ahlaki Duygular Kuramı* ile *Ulusların Zenginliği* arasında iddia edilen teorik uyumsuzluğun bir benzerinin, *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* ve *Ulusların Zenginliği* arasında polis ve kişisel çıkar üzerinden formüle edildiği ve bu bakımdan "yeni" bir "Adam Smith Problemi" ile karşı karşıya olduğumuz düşünülebilir. Ancak Brown'un düşüncesine göre metinler arasında birlik olmamasının bir "problem" olarak görülmemesi gerekir; asıl sorun düşünürün

⁸ İleride vurgulayacağımız gibi, aslında Smith polis kavramını her iki eserinde de hem eleştirdiği hem de olumladığı kamusal düzenlemeleri ve müdahaleleri nitelemek için kullanır. Ancak Neocleous kavramın kullanımları üzerinden belirli bir argümana dayanarak iki eser arasında keskin bir ayrıma gider ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'deki zenginliği daha çok devletin zenginliği olarak yorumlar. Bu noktada kavramsal bir hatırlatmayı biz de yapalım: Smith'in *Dersler*'de "state" kavramını kullanma biçimine baktığımızda farklı anlamsal içeriklerin olabileceğini düşünüyoruz. Smith'in *Dersler*'de devletin zenginliğini konu edindiği yönündeki iddiaları destekleyebilecek kimi ifadeler olduğu düşünülebilir. Ne var ki Smith *doğrudan* devlet olarak anlaşılabilir "state" sözcüğünü çoğu zaman "ulus" (*nation*) ve "ülke" (*country*) ile eş anlamlı kullanır; hatta bu sözcükleri birbiri yerine kullandığına dair şüphe götürmez ifadeleri bir haylidir. Nitekim Smith'in düşüncesinde devletin zenginliği bir kamu maliyesi meselesi olarak ayrı bir konudur. Polis Smith'in düşüncesinde devletin kamusal görevlerine ve olumlu / olumsuz düzenlemelerine dair anlamları içerse de, *Dersler*'deki polis başlığındaki iktisat teorisi devletin zenginliğinden ziyade ulusun zenginliğini açıklar. Devletin zenginliğini tanımlayan bir kavram ve iktisat sistemi olarak kamu maliyesi her zaman Smith'in ulusların zenginliğini açıklayan politik ekonomisiyle birlikte anlam kazanır.

⁹ Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, s. 42-43.

¹⁰ Vivienne Brown, *Adam Smith's Discourse: Canonicity, Commerce and Conscience*, Florence, KY, USA: Routledge, 1994.

¹¹ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, D. D. Raphael ve A. L. Macfie (yay. haz.), Indianapolis: Liberty Fund, 1984.

metinlerini bir niyet okumasıyla birleştirmektedir. Brown'a göre *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler, Ahlaki Duygular Kuramı* ile *Ulusların Zenginliği* arasında bir köprü değildir. Her üçü de kavramsal, söylemsel ve teorik yapıları ile birbirinden farklıdır.

Brown'un ve Neocleous'un iddiaları ile çağdaş siyaset felsefesinde polise uyanan ilgi bizim de dikkatimizi Smith'in polis kavramına yöneltmektedir. Polis gibi geniş tarihsel arka planı ve anlamsal çokluğu olan bir kavram üzerinden Smith'i düşünmek, şüphesiz Smith'in düşünce sistemi üzerine kapsamlı bir düşünümü de zorunlu kılıyor. Zira polis Smith'in düşünce sistemindeki üç farklı bilim -politik ekonomi, hukuk ve etik- içinde karşımıza çıkar. Bizim düşüncemiz Smith'in eserlerindeki polis kavramının, eğer varsa, anlamsal değişimlerinin düşünce sisteminin bütünselliği içinde anlaşılabilceği yönündedir. Bu bakımdan, Smith'in polis kavramının çoğul anlamlarının ve bağlamlarının düşünce sisteminin içinde *ilişkilendirildikçe* açıklığa kavuşacağını düşünüyoruz. Gerçekten de görüleceği üzere, polis Smith'in hukuk, etik ve politik ekonomi üzerine kurduğu düşünce sistemi içinde *ilişkisel* bir kavramdır.

Sonuçta polis başlı başına geniş bir anlamsal içeriğe sahip kavram olarak Smith'in siyaset felsefesini anlamak için önemli bir kavramsal hareket noktası sunmaktadır.¹² Ayrıca çağdaş siyaset felsefesinde polis kavramına uyanan ilgiden beslenmek hukuk, etik ve politik ekonomi bağlamlarında Smith'e dair düşüncelerimizi derinleştirmeye bir katkı sunabilir. Bu düşüncelerimizin izinde ilk olarak Smith'in adı geçen üç eserinde polis kavramının kullanılış biçimini ve bağlamlarını ele alacağız. Bu sorgulama bizi Smith'in özellikle adalet, yasa ve polis üzerine düşüncelerinde kapsamlı bir yeniden değerlendirmeye yöneltmektedir. Ardından Brown'un ve Neocleous'un argümanlarını sergileyeceğiz. Sonrasında iki yazarın iddialarını eleştirel bir incelemeye tutarak yazımızı sonlandıracağız.

II. Adam Smith'in “Polis” Kavramını Kullanma Biçimleri ve Kavramın Bağlamları

“Polis” kavramını Smith'in kullandığı bağlamlar ve kavrama yüklediği anlamlar açısından ele aldığımızda bunların farklılaştığını görürüz. Sivil yönetimin uyması gereken genel kuralları inceleyen bir bilim olarak tanımladığı hukuk biliminin (*jurisprudence*) adalet, kamu maliyesi ve ordu ile birlikte diğer branşını oluşturan polis buna göre üç amacı konu edinen bir düzenleme rejimi ve yönetim sistemidir. Amaçlarından ilki kentlerin temizliği, ikincisi güvenliğin sağlanması, üçüncüsü ucuzluğun sağlanarak piyasanın olabildiğince meta ile dolup bolluğun sağlanmasıdır.¹³ Ancak Smith'in *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de polis başlığı altındaki esas hedefi iş bölümü, fiyat, para, ticaret, dış ticaret ve kamu maliyesi üzerine eğilmektir. Bu bakımdan polisin ilk iki amacını –temizlik ve güvenlik– hukuk biliminin konusu olarak önemsiz görüp, güvenlik üzerine kısa bir açıklama ile yetindikten sonra, polisi bir bütün olarak politik

¹² *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'den hareketle Smith'in siyaset felsefesi üzerine bir inceleme için bkz. Doğan Göçmen ve Gazanfer Kaya, “Adam Smith'in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, 15, 2013, s. 85-119.

¹³ Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, s. 5-6, 331, 486.

ekonominin konuları bağlamında ele alır. Ancak polis ve politik ekonomi arasındaki ilişkiye geçmeden önce, Smith'in polisin ikinci amacı olarak tanımladığı güvenlik –ve bununla ilgili olarak adalet– üzerine düşüncelerini *Ahlaki Duygular Kuramı*'ndaki ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersleri*'ndeki bağlamlarıyla ele almak, polisi Smith'in düşüncesinde kavramsal olarak açıklığa kavuşturmak için atacağımız adımlarda yararlı olacaktır.¹⁴

Smith *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de polisin güvenlik amacını ikiye ayırır. İlki yangın ve kaza gibi insanları yaralayan durumlara karşı güvenlik önlemlerini almaktır. Bu Smith için yönetimlerin temelindeki kuralları (daha doğru bir ifade ile 'genel yasaları') araştıran hukuk bilimi açısından önemli ve ilgili değildir. İkincisi ise hukuk felsefesinin ilk kolu olarak ele aldığı adalet ile ilgili olacak şekilde, kişilerin birbirlerine verdikleri zararlarla ilgilidir ve polis bu bağlamında suçu önleyen, suçluyu adaletin önüne getiren ve cezalandıran bir kurum, mekanizma ve yönetim anlayışı olarak betimlenir. Bu bağlamda, Smith Paris'i Londra ve Glasgow ile karşılaştırarak, güvenliği gözeten birçok "polisye" uygulamanın ve düzenlemenin hayata geçtiği Paris'te suç oranının çok daha yüksek olduğunu belirtir. Buradan hareketle Smith Paris'te düzeni bozan ve

¹⁴ Bunun için ayrıca şu bilgiyi aktaralım: "Polis" kavramının Adam Smith öncesinde 15. yüzyıl Alman İmparatorluğu'na uzanan toplumsal ve düşünsel bir tarihi vardır. Alman İmparatorluğu'nun partikülarist siyasal yapısında kavram, Foucault'nun ifadesiyle, "aşırı problematik" hale geldi. Bibliyografik istatistikler Almanya'da 15.-18. yüzyıllar arasında 3.218 adet polis başlığında metnin ve 14.040 değişik konuda kameralist metnin yayımlandığını göstermektedir. Neocleous'un belirttiği üzere, *ancien régime* boyunca Britanya'nın siyasal düşüncesinde yer almayan kavram 1748 gibi geç bir tarihte suç oranındaki hızlı yükselişle birlikte Britanya'nın politik düşüncesine ve diline girmiştir. Oysa Kıta Avrupası'nda daha uzun bir tarihsel gelişim sürecinde düzeni sağlamaya yönelik her tür devlet politikasını tanımlayan polis aynı zamanda bir yönetim doktriniydi. Almanya'da 15. yüzyılın son çeyreğinde ağır vergilerle ezilen köylü sınıfının isyanlarıyla kavramın yaygınlaşması prenslerin düzeni sağlamak için yayınladıkları 'nizamnameler' (*Polizeordnungen*) ile başladı; sonrasında 16. yüzyıl boyunca yönetim üzerine bir literatürün ve bilim dalının adı olarak gelişmeye devam eder. Özellikle Otuz Yıl Savaşları'nın (1618-1648) Alman İmparatorluğu bölgesel yönetimlerinde bıraktığı ağır mali ve sosyal fatura karşısında yönetimlerin düzeni tesis etmek, kilisenin politik gücünün azalması ile ortaya çıkan yönetsel boşluğu gidermek ve yönetimin politik gücünü içeride ve dışarıda korumak, bunun yanında mali ve iktisadi kaynak ihtiyacını gidermek için polis çok daha gelişkin bir kurumsal yönetim aygıtı ve düşüncesi haline geldi. Polis toplumsal düzen, mali, askeri ve politik erk açısından içerdiği amaçlarla farklı birçok kamu düzenlemesi üzerine ayrı branşlar olarak gelişmişti: Altyapı, ulaşım, pazar, tarım, sanayi, temizlik, sağlık, hijyen, mimarlık, eğitim ve gıda gibi özellikle kent yaşamının elzem ihtiyaçlarını giderecek yönetsel düzenlemeler bunların başında gelmektedir. 18. yüzyılın ikinci yarısına doğru polisin geniş düzenleme alanı ve anlamı sınırlanmaya başlayarak güvenliği tanımlayan bir "kurum"a indirgenir. Adam Smith tam da kavramın bu dönüşümünün yaşandığı çağda kavramı kullanmıştır. Michel Foucault, *Security, Territory, Population*, s. 317; Louise Sommer, "Bibliographie der Kameralwissenschaften by Magdalene Humpert", *The Journal of Political Economy*, 48 (3), 1940, s. 451; Mark Neocleous, "Policing the System of Needs", s. 51. Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, s. 17; Ceyhan Gürkan, "Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi", *Toplum ve Bilim*, 110, 2007, s. 216-246; Ceyhan Gürkan, "Kameralizm: Merkantilizm ve Fizyokrasi ile Bir Karşılaştırma", *İktisadi Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü* içinde, F. Başkaya ve A. Ördek (der.), Ankara: Özgür Üniversite, 2008, s. 625-650; Franz-Ludwig Knemeyer, "Polizei", K. Tribe (çev.), *Economy and Society*, 9 (2), 1980, s. 172-196.

güvenliği tehdit eden suçların artışı, insanlar arası feodal bağımlılık ilişkilerinin tarihsel olarak daha güçlü olmasına, yönetimin hâlâ feodal bir kurumsal yapıyı korumasına ve ticari ekonominin yeterince gelişmemişliğine bağlar. Smith'e göre bir yerde çok "polis" (düzenleme) olması orada suçun azalacağı anlamına gelmez. Londra ve Glasgow gibi ticaretin ve manifaktürün geliştiği yerlerde suç oranı azken, Edinburgh ve Paris gibi insanların çok fazla hizmetçi çalıştırdığı yerlerde işinden kovulan insanların işlediği suçlar fazladır.¹⁵ Buna göre, düzensizliği ve kargaşayı önleyecek olan "polis" uygulamalar, düzenlemeler ve kanunlar değil, insanlar arası bağımlılık ilişkilerini ortadan kaldıran ticaretin ve manifaktürün gelişmesidir. "Suçların engellenmesi için en iyi polis (*best police*)", diye yazıyor Smith, "bu bağımsızlığı oluşturacak ticaretin ve manifaktürün kurulmasıdır".¹⁶

Adı geçen kentlerde polis ve suç arasında gözlemediği bu ilişkiden hareketle Smith suçun nedeninin "polis" (düzenleme) olduğu şeklindeki bir anlayışın geçerli olmayacağını belirtir. Ancak polisin ikinci amacı olarak gördüğü güvenlik için etkili bir çözüm getiremediğinden dolayı da polisi suçun önlenmesi ve adaletin sağlanması bağlamında bir taraftan aslında eleştirmektedir. Diğer taraftan, polisin hukuk biliminin birinci konusu olarak tanımladığı adalet ile tamamlayıcı ilişkisine başka bağlamlarda dikkat çekmektedir. Buna göre suçu önleyen, suçluyu adaletin önüne getiren ve cezalandırıcı bir kurum olarak nitelenen polis toplumun genel çıkarını gözeten ve toplumda düzensizlik yaratacak eylemlere karşı bir 'kamu idaresi' (*civil police*) olarak betimlenir.¹⁷ Polis toplumun genel çıkarı ve kamusal fayda için askeri bir biçimde disipline edilmiş (*military discipline*) ve düzenlenmiş toplumsal alanı betimler.¹⁸ *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda polis yine aynı şekilde toplumsal düzeni bozan ve bireylerin diğerlerine zarar veren eylemlerinin cezalandırılması bağlamında bir betimlemedir.¹⁹ Sonuç olarak, müdahaleci ve cezalandırıcı kurumsal bir aygıt ve yönetsel bir pratik olarak polisin adalet ile kurduğu *tamamlayıcı* bir işlevi söz konusudur ve bu işlev kamu yararını gözetir.²⁰ Diğer taraftan, adalet ve polis arasındaki ilişkiyi Smith'in düşüncesinin bütünselliği içinde farklı boyutlarıyla yorumlamak da mümkündür. Bu bağlamda, örneğin yukarıda geçen suçu önleyen 'en iyi polisin' ticaret ve manifaktürle sağlanabileceği yolundaki polise getirdiği eleştirisinde olduğu gibi, adalet ve polis ilişkisini aralarındaki karşıtlık ilişkisiyle, ayrımları üzerinden de kavrayabiliriz. Bu yorum esas olarak adalet ve polis arasında belirli bir *ayırım* gözetilerek yapılacak bir yorumdur.²¹ Smith'in 1790'da

¹⁵ A.g.e., s. 332-333, 486-487.

¹⁶ A.g.e., s. 486-487.

¹⁷ A.g.e., s. 139.

¹⁸ Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, s. 90.

¹⁹ A.g.e., s. 102.

²⁰ Knud Haakonssen, *The Science of a Legislator: The Natural Jurisprudence of David Hume & Adam Smith*, New York: Cambridge University Press, 1989, s. 120-123.

²¹ Smith'te polis kavramını anlamlandırabilmek için yalnızca hukuk sistemi içindeki polis-adalet ilişkisi bakımından değil, kavramın Smith'in düşünce sistemindeki etik ve politik ekonomi ile olan ilişkisini de tamamlayıcı ve karşıt içerimleriyle yorumluyoruz. Bu aslında kavramı anlamlandırmak için bizim seçtiğimiz metodolojik bir yoldur çünkü Smith'in eserlerinde kavram ilişkilendirildiği düşünce sistemleri, kavramlar ve bağlamlarla (kurumlar, mekanizmalar, düşünceler) karşıt ve tamamlayıcı ilişkiler ve anlamlar içinde karşımıza çıkar. Bu bağlamda, polis ve adalet ilişkisini ayrımları üzerinden yorumlamaya geçmeden önce Smith'in düşüncesinin geneli bakımından polisin

Ahlaki Duygular Kuramı'nın altınca basımında eklediği son bölümün kapanışına doğru adalet ve polis arasında yaptığı *ayrım* bu tür bir sorunsalı bize düşündürmektedir. Bu ayrım *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'e doğru bir geçişi hazırlamaktadır:

Eski ahlakçıların hiçbirinde adaletin kurallarının ayrıntılı bir dökümünün yapılmasına yönelik bir çabayı görmeyiz. Cicero Offices'te [*Görevler Üzerine*], Aristoteles Etik'te adaleti diğer tüm erdemleri nasıl ele alıyorsa, adaleti de aynen bu genel tutumları içinde işlemişlerdir. Cicero'nun ve Platon'un kanunlarında her ülkenin pozitif yasalarıyla uygulanmak durumunda olan doğal eşitliğin kurallarına dair bir dökümün yapılmasına yönelik bir çabayı doğallıkla bekleyebilirdik; ne var ki, böyle bir çaba onlarda da yoktur. Onların kanunları polisin kanunlarıdır, adaletin değil.²²

Bu satırlardan hemen sonra Smith sözü klasik doğal hukukçu Grotius'a getirir. Eski ahlakçıların karşısında Grotius ve Pufendorf gibi doğal hukukçuların adaletin kesin yasalarını belirlemek yönünde bir çaba içinde olduklarını söyler. Bu eserinden (*Ahlaki Duygular Kuramı*) sonra artık sırada adaletin hangi *kesin* kurallara göre işleyeceğini, polisin sivil yönetimin bir ilkesi olarak neyi konu edineceğini, devlet ve hukuk üzerine tarihsel bir araştırmayla bir başka eserinde ele alacağını söyleyerek sözü bitirir. Bu amacı, belirtildiği gibi, *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de birbiriyle ilişkili dört ayrı konuda cisimlenir: adalet, polis, kamu maliyesi ve ordu. Dolayısıyla, Smith, bir tarafta benimsediği bu alt başlıklardan görüleceği üzere, polis ve adalet arasında sivil yönetimin dayanması gereken kurallar olarak şematik ve fonksiyonel bir *ayrım*a gider; diğer taraftan bu *ayrım*, yukarıdaki alıntıda gördüğümüz gibi, aynı zamanda *Ahlaki Duygular Kuramı*'ndaki etik teorisi bağlamında da karşımıza çıkar. Bu bakımdan kurumsal ve yönetim ilkeleri olarak adalet ve polis arasındaki tamamlayıcı²³ ve ayrımlara

hukuk ve politik ekonomi bağlamlarındaki tamamlayıcı (ya da olumlu) anlamına ve işlevine dair bir genel yorumu aktaralım. Buna göre, adalet ve polis, ilkinin toplumun "genel yasalarını", ikincisinin ise toplumun "özel hedeflerini" gözetmesiyle tamamlayıcı bir ilişki içindedir. Polis özel hedefler ve stratejilerle toplumun farklı alanlarını düzenlerken, yasa (adaletin yasaları / ya da genel yasalar) toplumun temellerini kurar. Pierre Dardot ve Christian Laval bu konuda şöyle yazar: "Mübadele, ticaret, tarım, imalat gibi alanları ilgilendiren bütün 'düzenlemeler' kaynağını 'polis'ten alır. Yasaların bizzat toplumun temellerini ilgilendirdiği ve insanları eksikliğini çektikleri adalete ve ihtiyata mecbur bırakan genel yasalar biçimini aldığı görülürken, polisin ya da idarenin tüzükleri genellikle iyiniyet görevlerinden esinlenen özel hedeflerin peşinde gider. Birinci durumda yasalar, sıklıkla olduğu gibi, özel çıkarlardan yana tarafsızlıkla hiçbir şekilde lekelenmemelidir. Smith'in özellikle salt kendilerinden yana yasalar kabul ettirmeye hazır tüccarlardan çekindiği bilinmektedir. Düzenleyici yasalar ise çok çeşitli alanları ilgilendirir; yalnızca ticaret, tarım, imalat, mal ulaşımı değil, din ve ahlak eğitimi bile bunlardan etkilenir. *Milletlerin Zenginliği*'nin birçok sayfası bu konulara ayrılmıştır". Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Akılsallığı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, I. Ergüden (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012, s. 34.

²² Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, s. 341.

²³ Devletin ve hukuk sisteminin tarihsel-sosyolojik ve felsefi bir incelemesi olarak ortaya çıkan hukuk biliminin konusu olarak polis iktisadi bir anlam ve bağlam içindedir. *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de iktisadi bağlam içerisinde karşımıza çıkan polisin adalet ile tamamlayıcı ilişkisi ancak yönetsel bir ilişki olabilir. Örneğin adalet ve polis arasındaki tamamlayıcı ilişkinin bir boyutu adaletin yönetimindeki finansmanla ilgilidir. Gerçekten

dayanan ilişkiyi etik teorisi bağlamında da aynı şekilde yorumlamalıyız. Bu, şu soruyu akla getirir: Sivil yönetimin ilkesi olarak adalet ve polis arasındaki *kurumsal* ilişki Smith'in etik teorisi çerçevesinde nasıl yorumlanmalıdır? Bu soru bir taraftan adaletin polisle olan ilişkisini etik ve hukuk sistemi içinde ayrı ayrı düşünmeyi gerektirir. Diğer taraftan bu soru, felsefesi farklı sistemleri ilişkilendirmek üzerine kurulu Smith'in düşüncesinde söz konusu iki adalet sisteminin (etik ve hukuk) polis bağlamında ilişkilendirilmesini gündeme getirir. Nitekim Smith yukarıdaki pasajında adalet ve polis arasındaki ilişkiyi tam da etikten politik ekonomiye ve siyasete geçerken yapmıştır. Smith'in düşünce sisteminde adaletin konumunu değiştirdiği bu aralıkta “adalet değere yönelir”²⁴.

Bu soru bağlamında *Ahlaki Duygular Kuramı*'ndaki polis ve adalet ilişkisini, ya da bu *ayrımı*, kitabın etik teorisi içinden düşünmeye yöneldiğimizde bunu daha soyut bir düzeyde tartışmamız gerekir. Smith'e göre Platon, Aristoteles ve Cicero'nun toplumsal düzeni sağlamak için betimledikleri adalet kuralları çağdaş sivil bir yönetimin adalet ilkelerini belirleyemez, çünkü bu eski ahlakçılar adalet duygusunu diğer tüm erdemler gibi ele almış ve yalnızca iyi bir insan nasıl olunur, iyi davranış nedir türünden ahlaki yargılar üretmişlerdir. Bu felsefecilerin her durum için değişen farklı davranış önerileri ve farklı yargıları esasen insan davranışlarını inceden inceye düzenleyen “polisye” kurallardır. İşte tam da bu durum, modern biyopolitika ve polis üzerine yazan, girişte adını geçirdiğimiz kimi düşünürlerin, biyopolitikayı ve polis düşüncesini Batı felsefe tarihinde antikiteye, özellikle Platon'a uzattıklarının, politikanın polisleşmesinin modern öyküsünü buradan başlatmasının nedenidir. Bu bakış açısından ilerlediğimizde, Smith bu felsefecilerin insanın davranışlarını teknisist nüfus politikasıyla detaylı bir şekilde düzenleyen ve şekillendiren “polisye” kanunları inşa ettiğini söyler gibidir. Bu bağlamda, Smith doğal hukuk öğretisinin de adaletin kesin kurallarını aramasını olumlarken doğal hukukun insanı pasifleştiren Stoacı temellerini sorgular.²⁵ Buna göre, adaletin kurallarının (aslında toplumun ‘genel yasaları’nın) Tanrıya ve akla değil, toplumların tarihsel maddi koşullarına dayandığını, sivil yönetimlerin kurallarının toplumların somut tarihsel koşullarına göre şekillendiğini düşünür. Nitekim en geniş bağlamında ele alındığında içinde bir uygarlık tarihi bulduğumuz *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* bir devlet ve hukuk tarihi olup, İskoç materyalist düşünce ekolüne uygun olarak tarihsel-sosyolojik bir incelemedir.²⁶ Böylelikle doğal hukukun adaletin

de adaletin bağımsız bir yargı sistemi içinde gerçekleşmesi için hukuk sisteminin finansman meselesi önemlidir. Buna göre Smith *Ulusların Zenginliği*'nde mahkemelerin yönetimden bağımsız bir yargı merci olabilmesi için yargıçların maaşlarının ve yargının finansmanının genel (kamu) hazine fonundan değil, yararlanma ilkesine göre, yani mahkeme harçlarıyla yargıdan yararlananların ödemeleriyle sağlanması gerektiğini yazmaktadır. Bkz. Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. 775.

²⁴ Robert C. Solomon'un ifadesidir. Solomon Smith'in iş bölümü teorisinin adalet teorisi için temelde olduğunu vurgulamaktadır. Şöyle yazar: “Platon'un adil toplumunun temel özelliği –Adam Smith'in *Ulusların Zenginliği* adlı eserinde modern toplumun tamamlayıcı özelliği de budur– işin bölüşülmesidir. Herkes en iyi ne yapabiliyorsa onu yapar. Böylece adalet değer kavramına yönelir; esas olan, insanların, kendi özel yetenekleriyle topluma ne verdiğidir”. Robert Solomon, *Adalet Tutkusunu: Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*, E. Altınay (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2004, s. 101.

²⁵ Vivienne Brown, *Adam Smith's Discourse*, s. 112-116, 140-141.

²⁶ A.g.e., s. 119, 141.

kesin yasalarını belirleme yönündeki çabasını materyalist bir temelde eleştiren Smith adaletin kurallarını toplumların maddi tarihi içinde araştırır. Buna göre diyebiliriz ki, klasik doğal hukuk öğretisi “polisye” bir erke sahip soyut bir yasa gücüne ihtiyaç duyarken, ki bu yasa aklın ilkelerinden doğan ve özünde hükümdarın otoritesini birey haklarına dayalı olarak “dışsal” bir şekilde sınırlandıran soyut bir yasa gücüyken,²⁷ diğer taraftan Smith’in hukuk felsefesinde toplumların tarihsel maddi şartlarından doğan kurallarını uygulayan ve gözeten bir *kamusal (public)* erk olarak “yasa yapıcı” (*legislator*) söz konusudur. Ancak bizce Smith’in düşüncesinde adalet bu somut tarihsel-sosyolojik analiz düzleminde de *Ahlaki Duygular Kuramı*’ndaki özne teorisinin etik temelleriyle birlikte anlaşılmalıdır.²⁸ Çünkü Smith *Hukuk Felsefesi Üzerine*

²⁷ Bu soyut yasa gücünü mutlakiyetçi devlet felsefesine uygun bir şekilde somutlayan teori Neostoacılıktı. Neostoacılığa göre toplumsal yapının istikrarlı ve kararlı gidişatı devlete ve bilgece gerçekleşen rasyonel yönetime bağlıydı. Akıl devletin aklı ya da *polis*, eylem devlet adamlarının bilgece yönetimi ve sonuç toplumsal düzen idi. Ancak burada belirtmeliyiz ki, doğal hukuk öğretisi bir bütün olarak otoriter devlet gücünü savunan bir doktrin biçiminde düşünülmemesi gerekir. Diğer bir deyişle, buradaki tartışmada, adaletin kuralları bağlamında, dile getirilen doğal hukukun devlet otoritesinin sınırlandırılmasına dair ilk modern teşebbüs olduğu gözden kaçmamalıdır. Dolayısıyla, buradaki adaletin kuralları tartışması aynı zamanda hükümdarın otoritesinin sınırlandırılması düşüncesi ile kesişir. Doğal hukuk öğretisiyle Smith’in yollarının ayrılması devlet otoritesinin sınırlandırılmasına dair iki farklı yolu temsil etmelerinden kaynaklanır. Bu, Smith’in doğal hukuk felsefesinin düşünürleriyle diyalogunun nedeniydi. Foucault’nun *Biyopolitikanın Doğuşunda* açıkladığı şekliyle sorunu dile getirirsek, “hukuk öznesi”nin hakları temelinde inşa edilen doğal hukuk öğretisinde hükümdarın otoritesi (başta özel mülkiyet olmak üzere) bireyin hakları gereğince sınırlanır. Doğal hukuk öğretisinde hükümdarın otoritesini “dışsal” olarak sınırlayan aklın ürünü soyut yasalar yerini politik ekonomide “çıkar öznesi”nin temelinde “içsel” bir sınırlama mantığına bırakır. 18.-19. yüzyıl radikal fayda geleneği temelinde gelişen Britanya politik ekonomi bilimi devlet otoritesinin gücünü “doğal yasalar”a göre değil, Pierre Dardot’nun ve Christian Laval’ın Foucault’nun analizinden ilerleyerek işaret ettiği gibi, bireyin çıkarıcı doğası, toplumsal düzen ve tarihsel ilerleme fikirlerine bağlı olarak sınırlandırmıştır. Bu bağlamda, Smith doğal hukuk felsefesinin soyut “hukuk öznesi” yerine politik ekonomiye özgü tarihsel-sosyolojik bir “çıkar öznesi” ile devlet otoritesini sınırlandırırken yeniden şekillendirmiştir. Bu içsel sınırlama (yani yönetimin kendi kendini sınırlama mantığı), yukarıda değindiğimiz gibi, aynı zamanda devlet otoritesini topluma içsel kılan yeni bir devlet iktidarı formülasyonudur. Adalet kurallarının inşasında gördüğümüz bu tartışma da aslında aynı temele oturur. Buna göre, Smith devlet otoritesini tamamen ortadan kaldırmaz. Bunun yerine kimi zaman otoritenin suiistimallerini engellemek için formüle edilen, kimi zaman yasa gücünün önüne geçerek düzenlemeleri işler kılan polis ile kararsız bir ilişki içinde olan dışsal bir hukuk sistemini, adaletin kurallarını ve devlet iktidarını eleştirir. Smith’in düşüncesinde toplum-tarih-birey doğasına dayanan ve (polis ya da norma göre) yasaya öncelik tanıyan bir kamusal erk söz konusudur. Adaletin kurallarından başka iktisadi bağlamlarda da karşımıza çıkan polis, piyasanın ve “çıkar öznesi”nin karşısındaki eski ve yeni devlet düzenlemelerini ima ettiği yerlerde Smith’in eleştirisinin yine konusu olmaktadır. Neostoacılık için bkz. Gerhard Oestreich, *Neostoicism and the Early Modern State*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008. Michel Foucault, *The Birth of Biopolitics*, s. 27-47; 272-276; Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Akılsallığı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, s. 19-23.

²⁸ Smith’in düşüncesinde ve klasik liberalizmin diğer düşünürlerinin yaklaşımlarında yer alan “etik özne” ve “çıkar öznesi” birlikteliği, bize çoğu zaman düşüncelerindeki

Dersler'de, haklarını savunurken özneyi aynı zamanda “polisye” bir vesayetin altına iten doğal hukuk öğretisini eleştirirken, bu eleştirisiyle, örneğin klasik doğal hukukun modern formülasyonunu yaparken özneyi soyut ve tarih dışı bir varlık olarak inşa eden Kant'tan farklı olarak, tarihsel sosyolojik insanın temelinde adaletin kurallarını araştırmıştır. Bu bakımdan, Smith'in, klasik doğal hukuk öğretisini *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de aşarken, *Ahlaki Duygular Kuramı*'ndaki özne teorisinden bağımsız bir şekilde bu dönüşümü yarattığının söylenemeyeceğini düşünüyoruz. Nitekim *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda eklediği ve burada tartıştığımız son bölüm olan yedinci kısım da bunun bir kanıtıdır. *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de (hukuk biliminde) ve *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda (etik biliminde) “tarafsız gözlemci” (*impartial spectator*) farklı soyutlama düzeylerinde etik, tarihsel ve sosyolojik bir özne olarak her iki adalet teorisinin temelindedir.

Dolayısıyla, Smith'te adalet ve polis arasındaki ilişki aynı zamanda etik teorisi bağlamında da yorumlanmalıdır. Buna göre, birbiriyle ilişkili iki adalet teorisinden bahsetmiş olduk. İlki *Ahlaki Duygular Kuramı*'ndaki özne teorisinden ortaya çıkan etik bir ilişki olarak adalet *durumu*, ikincisi toplumların tarihsel maddi ve sosyolojik sürecinden doğan sivil yönetimin dayandığı ve icra edilmesi (yönetilmesi) gereken adalet *kurumu*. Dolayısıyla, ilki *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda duygudaşlık ve imgelem ile özne teorisi, ikincisi *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de devlet, siyaset ve toplum teorisi ile açıklanır. Etik bir ilişki olarak adaletin yasaları, sıradan bir yaşamın niyet edilmemiş insanlar arası ilişkilerin ürünü olup²⁹ anonimdir.³⁰ Etik bir ilişki olarak adalet bireylerin birbirlerinin durumlarını, algı ve duygu dünyasını imgeleyerek işleyen öznelerarası bir toplumsal düzeni imler.³¹ Akli bir eylem olarak imgelem, duygudaşlık bağı ile her bireyin kendi davranışını diğerlerinin gözünden görme, değerlendirme ve ortaya çıkan toplumsal ahlaki bilince uydurma ve düzen yaratma eğilimini ve arzusunu tanımlıyordu.³² Her bireyin içselleştirdiği ‘tarafsız gözlemci’ bireylerin duygudaşça ilişkilerinden doğan bir imgelemin sonucudur. Polis doktrininin temel felsefesi olan Neostoacılığın “polisye” mekanizmalarla dayattığı disiplin ve öz-disiplin böylelikle Smith'de bireylerin duygudaşlık ve imgelem yoluyla içselleştirdiği imgesel bir dış gözlemci üzerinden öz-denetime dönüşür ve bu durum bireyleri böyle bir algı içinde toplumsal bilince uymaya

paradokslar gibi görünen, gerilimlerinin temeli olmuştur. Bkz Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s. 23-29.

²⁹ Jeffrey T. Young, “Unintended Order and Intervention: Adam Smith’s Theory of the Role of the State”, *The Role of Government in the History of Economic Thought* (Annual Supplement to Volume 37 *History of Political Economy*) içinde, S. G. Medema ve P. Boettke (der.), Durham ve Londra: Duke University Press, 2005, s. 94.

³⁰ Knud Haakonssen, *The Science of a Legislator*, s. 95.

³¹ Klasik liberalizmde yasa ve yasa yapıcının bu formülasyonu “*ilişkisel yasa anlayışı*” olarak bilinmektedir. Bkz. Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Aklı*, s. 162-163.

³² Ahmet Cevzici, *Aydınlanma Felsefesinin Tarihi*, Bursa: Asa, 2007, s. 113-114; Knud Haakonssen, “Introduction: The Coherence of Smith’s Thought”, *The Cambridge Companion to Adam Smith* içinde, K. Haakonssen (der.), New York: Cambridge University Press, 2006, s. 10-12.

yöneltir.³³ Smith'in düşüncesinde politikayı bu etik düzeyde bir varoluş sanatı olarak nitelersek, imgesel öz-denetimin politik iz düşümü içselleşmemiş bir dışsal toplumsal düzeni sağlama yolundaki rolüne bir yer kalmamasıdır. "Tarafsız gözlemci", kişilerin içselleşmiş öz-yargıcı olarak adaletin temelidir.³⁴ Ancak *Ahlaki Duygular Kuramı*, Edward S. Cohen'in de belirttiği gibi, "mükemmel doğal uyumun bir dünyasını sunmaz".³⁵ Moralitenin kurallarının ticari toplumda adaleti sağlama için yasa yapıcıya ihtiyaç duyulur.

Ancak bu, soyut etik temelden bir kopuş değildir. Pozitif hukuk teorisinde adaletin temel öznesi ve gerçek temeli yine tarafsız gözlemcidir. Belirtildiği üzere, adaletin yasaları, özsel olarak tarafsız gözlemcinin bakışında içerilmiş soyut ve 'anonim' olan genel kurallardır.³⁶ Etik teoride tarafsız gözlemci, özneler arası ilişkiden doğan insanın içindeki soyut kişinin ortak sağduyuya ve toplumsal vicdana yönelik sesidir. Hukuk biliminde ise adaletin bir kurum olarak işleme için bu toplumsal sağduyuyu gözeten, koruyan, finansmanını sağlayan kurumları hayata geçirecek, yargıçları atayan, pozitif

³³ Smith'in toplumsal düzen düşüncesinde önem kazanan imgelem ve öz-denetim, düşünürün biyopolitika ve yönetsellik bağlamında ele alınabilecek yönlerine işaret etmektedir.

³⁴ *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda Smith'in siyasete yer vermediği zannedilmemeli. Üstelik bunu tam da polis bağlamında yapmaktadır. Şüphesiz siyasete yer veriş farklı kuramsal çerçevelerde yorumlanmaya açıktır. Ancak bu noktada Smith'in düşüncesinin içinden yorumla bunu açıklayalım. Donald Winch'in de işaret ettiği gibi, Smith'in düşüncesinde ideal bir karakter olarak yasa yapıcının bir görevi kamusal işlerin yapılmasıdır ve felsefecinin de aynı şekilde kamusal ruhu geliştirmek gibi bir görevi vardır. Felsefeci bu görevi doğrultusunda sistemin ve düzenin insanlara "faydasını" anlatmaktansa, estetik yönünü serimleyerek ikna yoluna gidebilir. Ünlü 'görünmez el' metaforunun geçtiği "FAYDANIN görünüşünün tüm sanat ürünlerine bahsettiği güzellik ve Güzelliğin bu biçiminin geniş etkisi üzerine" başlıklı bölümde Smith faydanın özü olan bireye sağlanan pratik yarar gibi faydanın dış görünüşünün de uyum ve düzene ulaşmada önemli bir araç olduğunu vurgular. Bu bağlamda, insanların kimi zaman bir nesnenin ya da sistemin pratik yararından çok onların estetiğinden ve dış güzelliğinden etkilendiğini yazıyor. İnsanların bu güzellik ve estetik arayışı ya da görünüşe olan aldanma (*deception*) duygusu Smith için uyum ve düzene giden bir başka doğal yoldur. Smith insanların pratik yarardan başka estetiğe ve görünüşe olan (aldanma) eğilimi 'kamusal düzen'in (*public police*) yaratılmasında da bir etkidir. Smith *polis* kavramını burada düzeni imleyen kamusalılık anlamında kullanır. "Polisin (*police*) mükemmelleştirilmesi, ticaretin ve imalatların genişletilmesi yüce ve görkemli amaçlardır". Smith'e göre insanların gözünde, kamusal düzenin / *polis*in mükemmelleştirilip elde edilen yararın en çoklaştırılması amacı kadar, *polis*in kurumlarının ve işleyiş sisteminin görünürdeki mükemmeliyeti de önemlidir. "Bizler çok güzel ve büyük bir sistemin mükemmelleştirilmesini izlemek keyif alırız ve hareketlerinin düzenliliğini bozan ya da engelleyen her maniye kaldırmadıkça huzurlu olmayız. . . Bizler kimi zaman amaçtan ziyade araçlara daha fazla değer veririz". Dolayısıyla, insanları kamusal düzeni üretmeye *yönelmek* için sistemin işleyişini, düzenini, parçalar arasındaki bağlantıları ve uyumu tanımlayarak yaratılacak bir imgelem ve söylem *ikna* için gereklidir; *siyasetin* ve retoriğin kamusal düzen için önemini Smith bu bakımdan ortaya koyuyor: "Hiçbir şey siyaset kadar kamusal ruhu geliştirecek eğilim değildir". Adam Smith, *The Theory of Moral Sentiments*, s. 185, 186; Donald Winch, "Science and the Legislator: Adam Smith and After", *The Economic Journal*, 93 (371), 1983, s. 503.

³⁵ Edward S. Cohen, "Justice and Political Economy in Commercial Society: Adam Smith's 'Science of a Legislator'", *The Journal of Politics*, 51 (1), 1989, s. 59.

³⁶ Knud Haakonssen, *The Science of a Legislator*, s. 95.

hukukun yasalarını buna göre inşa edip uygun yargı sürecini kurumsallaştıracak bir tarafsız gözlemci olarak yasa yapıcı ya da devlet adamı söz konusudur. Adaletin etik teorisinden pozitif hukuka bu geçişte polis Smith'in düşüncesinde adaletin tamamlayıcı bir işlevine sahip olur. Bu durumda, "polis düzenlemeleri" kamusal yarar söz konusu olduğunda "adaletin yasaları" (toplumun "genel yasaları") destekler. Diğer bir deyişle, polis Smith'in düşüncesinde adaletin toplumsal işleyişinde tamamlayıcı bir işlevi ancak kamusal faydayı ve toplumun "genel yasalar"ını gözetken *kamusal erkin* gözetiminde sahip olabilir, 'hayırsever bir despotun' korumasında değil. Bu anlamıyla polis kurumsal bir müdahale mekanizması olarak Smith'in adalet ve yasa düşüncesinde (aynı şekilde politik ekonominin liberal yönetselliğinde) dönüşüme uğramıştır. Dolayısıyla, Smith *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de topluma dışsal bir statist düzenlemenin müdahaleci gücüne referansta bulunan polise sahip çıkmak yerine, aslında polisi düzenleyen bir politik ekonomi ve adalet teorisi kurmanın ilk adımlarını atmıştır. Bunun da temel noktalarından biri Smith'in kamusal gücü, devlet adamı ya da yasa yapıcı olarak nitelediği kişiliği, bir despot ya da teknokrat olarak tanımlamamasıdır.³⁷ Meselenin özü, daha çok devlet olarak anlaşılan yasa yapıcının topluma dışsal bir otoriter güç olmadığı, Smith'in etik düşüncesindeki tarafsız bir üçüncü kişi gibi görülmesi gerektiğidir. Sınırlamasını toplumun "genel yasalar"ına göre kendi içinde taşıyan bir yasa yapıcıdır söz konusu olan. Bu bakımdan bir sonraki bölümde vurgulayacağımız üzere, Smith *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de polis kavramını bir başlık olarak benimsemekle beraber, adeta polisin polisi olmuştur. Bizce Smith her üç eserinde kavramların hızla değiştiği bir dönemin düşünürü olarak polisin modern eleştirisini farklı soyutlamalarda gerçekleştirmiş, *Ulusların Zenginliği*'nde politik ekonomi bilimi içinde bu eleştirisini tamamlayıp kamusal erkin ticari modern topluma uygun formülasyonunu yapmıştır.

Buraya kadar polisi adalet ve yasa ile ilişkisi üzerinden ele alıp yorumlamaya çalıştık. *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de Smith'in polisi politik ekonominin alanı içinde betimlemesinden hareket edip konuya yaklaştığımızda, polisin hedefi olarak tanımladığı zenginliği üreten ticari ekonominin işlemesi için adalet ve polis arasındaki tamamlayıcı ilişkiyi bir başka yönden ele alırız. Buna göre, Smith'in *Dersler*'de bolluk olarak tanımladığı zenginliğin sağlanabilmesi için adalet bakımından gerekli kurumsal düzenlemelerin yapılması gerekir. Bunların başında mülkiyet hakkının güvenceye alınması gelir. Smith'in kamu hukuku, medeni hukuk ve özel hukuk olarak üç bölümde incelediği hukuk biliminin konusu olarak adaletin sağlanabilmesi için öncelikle insanların birbirlerine zarar vermeleri engellenmeli, ki adaletin gerçek tanımı budur, ve insanlar arası bağımlılık ilişkilerini azaltacak ve düzeni yaratacak yasalar uygulanmalıdır. Adalet için bu hukuki-politik kurumsal çerçeve sağlandığında ekonomi açısından artık, "en iyi polis", Smith'in deyişiyle, "işleri doğal akışına bırakmaktır".³⁸

Smith hukuk biliminin bir kolu olarak tanımladığı, sivil yönetimin dayanması gereken bir ilke ve amaç olarak ucuzluğu ve bolluğu hedefleyen polis altında şu konuları inceleyeceğini duyurur: 1) Değişimin esas kuralı olarak fiyatların düzenlenmesi (doğal fiyat ve piyasa fiyatı arasındaki ilişki) 2) Para:

³⁷ Donald Winch, "Science and the Legislator", s. 503.

³⁸ Adam Smith, *Lectures on Jurisprudence*, s. 366.

Metaların değerini gösteren bir ölçü aracı ve ticaretin (değişim) aracı olarak para 3) Ticaretin tarihi. Tarımda ve manifaktürde zenginliğin yavaş artışının nedenleri ya da zenginliği engelleyen nedenler 4) Vergiler ya da kamu gelirleri (ticaret ve zenginliği olumsuz etkileyen kamu maliyesi düzenlemeleri -özellikle vergiler 5) Ticaretin hükümetler ve insanlar üzerindeki iyi ve kötü etkileri; kötü etkilerine çareler.³⁹

Smith belirttiği bu başlıklar altında insanların doğal gereksinimleri üzerine açıklamalarıyla başlar ve bir ulusun zenginliğinin gerçek nedeni olarak gösterdiği iş bölümü ile devam eder. Smith için iş bölümü insanın değişime / ticarete olan doğal eğiliminden kaynaklanır.⁴⁰ İnsanın toplumsallığı gereksinimlerinden doğar ve insanların birbirine muhtaçlığı değişim ile giderilirken ortaya çıkan iş bölümü zenginliği yaratır. Tarıma göre iş bölümüne daha elverişli sektör olan manifaktürde iş bölümü piyasanın genişliğine bağlı olarak arttıkça ustalığın gelişimine, zaman tasarrufuna ve inovasyona yol açarak zenginlik artar.⁴¹ Smith zenginliği *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de insanın doğal eğilimi olarak gördüğü iş bölümüyle ortaya çıkan mal stokunun artışı ve ucuzluk olarak niteler. "Bolluk ve ucuzluk bir ve aynı şeydir"⁴² diye yazmaktadır. Bolluk ve toplumsal mutluluk için önemli bir koşul malların doğal ve piyasa fiyatının çakışmasıdır, "eğer bir tür kötü polis (*bad police*) tarafından [fiyatların oluşumu] engellenmezse"⁴³. Hemen bu satırların devamında: "Piyasa fiyatını doğal fiyatın üzerine çıkararak her tür siyasa (*policy*) kamusal refahı (*publick opulence*) ve devletin (*the state*)⁴⁴ zenginliğini azaltır. Çünkü diyebiliriz ki, pahalılık ve kıtlık, bolluk ve ucuzluk eş anlamlı terimlerdir". Fiyatları bozan, böylelikle ticaretin hacmini daraltan, iş bölümünü düşüren, fiyatları artıran, bolluğu azaltan, dolayısıyla yoksulların yaşam için elzem mallara erişimini engelleyen, Smith'in 'kötü polis' olarak tarif ettiği siyasalar ve 'uygunsuz düzenlemeler' (*improper regulations*)⁴⁵ derslerde şu şekilde belirir: Vergiler, tekeller, lonca imtiyazları, ihracat teşvikleri, hükümetin borçlarını azaltmak için yaptığı tağşiş, paranın yurt dışına ihracatını engelleyen merkantilist düzenlemeler, eskiden faydalı olduğuna inanılan ama şimdi ticareti yavaşlattığı için "tam bir baş belası" (*real nuisances*)⁴⁶ olan fuarlar, panayırlar ve sabit pazarlar; ayrıca tarımda gelişmeyi ve zenginleşmeyi yavaşlatan tahıl ihracatı yasakları, serbest dış ticaretin önündeki her tür engel, ticareti kolaylaştıran bankaların sınırlandırılması, tarımın ulusal zenginliğe katkısını azaltan toprakların tek elde toplanması. Dolayısıyla, Smith 'kötü polis' tabirini ulusal zenginliğin temelindeki kurumları ve süreçleri yasaklayan, çalışmasını geciktiren her tür uygunsuz düzenlemeyi betimlemek için kullanmaktadır. Uluslararası mal ve para ticaretini, içerde emeğin hareketliliğini (lonca sistemi, çıraklık kanunları, iskân yasası bunda en önemli paya sahip düzenlemelerdir) engelleyen, sanayinin doğal dengesini bozan, tarımda gelişmeyi yavaşlatan, ekonomide istihdamın yapısını bozan, fiyatların doğal oranlarında oluşmasını engelleyen, paranın değer ölçüsü

³⁹ A.g.e., s. 353, 494.

⁴⁰ A.g.e., s. 347, 351, 355.

⁴¹ A.g.e., s. 345, 491.

⁴² A.g.e., 360.

⁴³ A.g.e., s. 362.

⁴⁴ Bkz. dipnot 8.

⁴⁵ A.g.e., s. 526.

⁴⁶ A.g.e., s. 528.

ve değişim aracı işlevlerini engelleyen her tür yasaklayıcı ve uygunsuz düzenleme Smith'in gözünde birer 'kötü polis'tir. Smith'in genelde 'kötü', 'iyi', 'daha iyi', 'en iyi' gibi sıfatlarla kullandığı polis kavramı *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de ağırlıklı olarak devletin, ticari ekonomiye dayalı ulusal zenginliğin temelindeki kurum ve süreçlere olan olumsuz etkilerini betimler. Ancak Smith'in gözünde ticaretin insan ve toplum yaşamı üzerindeki kötü etkisi de bir tür 'kötü polis'tir ve ticaretin kötü etkilerini gideren kamu müdahalesi de 'iyi polis'tir. Bu anlamda, Smith, polis kavramını her tür devlet müdahalesini eleştirmek için ya da devlet müdahalesinin eleştirisinin genel geçer kavramı olarak kullanmamaktadır. Buradaki bağlamlarında polis en genel anlamıyla, ekonomi ve toplum üzerinde yaratacağı sonuçlara bağlı olarak olumlu ya da olumsuz kamusal müdahale biçiminde anlaşılmalıdır.

Ulusların Zenginliği'nde, *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'den farklı olarak, polis kavramı her hangi bir bölümün başlığı olarak kullanılmadığı gibi, kavramın kullanımını son derece azalmıştır. Bize göre Smith *Ulusların Zenginliği*'nde kavramı, kullanımını son derece düşmekle birlikte, *Dersler*'deki bağlamlarında ve anlamlarında kullanmıştır. *Ulusların Zenginliği*'nde polis ilk olarak piyasa fiyatını doğal fiyatın üzerine çıkaran olumsuz bir düzenlemenin betimlemesi olarak kullanılır.⁴⁷ Devamında lonca imtiyazları, çıraklık kanunları, rekabeti kısıtlayan merkantil dönemin düzenlemeleri, piyasa fiyatını doğal fiyatın üzerine çıkaran veya azaltan böylelikle ekonominin istihdam yapısında dengesizlik yaratan "polisye düzenlemeler" (*regulations of police*) belirtilir.⁴⁸ Polis, ücretleri ve kârları doğal oranlarının altında tutacak kadar sert olabilir, tıpkı Hindistan'da ya da Eski Mısır'da olduğu gibi.⁴⁹ Aynı şekilde, emeğin iş kolları arasında dolaşımını engelleyen lonca sistemi ve "polisye" düzenlemeler ticareti ve mal dolaşımını engeller.⁵⁰ İngiltere'de yoksul yasaları ve iskân yasaları *düzensizliğin (disorder)* en önemli nedenidir.⁵¹ Sanayi üretiminin dengesini bozan teşvikler, altın ve gümüş ihracatını engelleyen yasalar yine 'kötü polis'in diğer uygulamaları ve düzenlemeleridir.⁵² *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de kamu maliyesi "polisye" düzenlemeler altında incelenmişti. Kamu maliyesi gelir, harcama ve borç olarak *Ulusların Zenginliği*'nde Kitap V'in ayrı bir konusudur. Kamu maliyesi söz konusu olduğunda polis *Ulusların Zenginliği*'nde ticareti kolaylaştıran kamu harcamaları bağlamında kullanılır. Yolların ve kanalların onarımı ve yapımı kamu idaresinin (*public police*) bir görevidir. Ticareti ve ulusal zenginliğin artışı sağlayan yatırımlar devletin kamusal görevleri arasındadır. Smith bu satırlarda ticareti kolaylaştıran kamu harcamalarını yapan kamu idaresinin kimi Asya ülkelerinde ama özellikle Çin'de son derece gelişmiş olduğunu yazar.⁵³ Polisin *Ulusların Zenginliği*'ndeki son

⁴⁷ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. 67-68.

⁴⁸ A.g.e., s. 70.

⁴⁹ A.g.e., s. 71.

⁵⁰ A.g.e., s. 156.

⁵¹ A.g.e., s. 151.

⁵² A.g.e., s. 548, 552.

⁵³ A.g.e., s. 786. Smith'in gelişmiş bir polisin Çin'de olduğu yönündeki bu tespiti Giovanni Arrighi'nin *Adam Smith Pekin'de* adlı çalışmasında Çin'in kapitalist dünya sistemindeki yerini çözümlerken dayandığı merkezi bir tarihsel gerçek ve argümandır. Batı kapitalizminden farklı bir ekonomik gelişim sergileyen Çin'in farkı tam da piyasayı düzenleyen bir devlet gücünün varlığına dayanır. Smith'in kapitalizm ve piyasa ilişkisine

bağlamı kamu harcamalarına ilişkin sonuç bölümünde belirir ve burası hangi kamu harcamasının toplumsal genel yarara, hangisinin yerel bir grubun yararına olacağı tartışmasıdır. Bu konunun, hangi kamu harcamalarının finansmanının genel fondan karşılanacağı, hangilerinin yerel ve kısmi bir çıkara hizmet etmesinden dolayı yararlanma ilkesine göre kullanıcılarının karşılaması gerektiğine dair tartışma ile ilgisi vardır. Burada polisin kamu yararı bağlamında ve anlamında kullanıldığını görüyoruz.⁵⁴

Bizim düşüncemize göre polisin *Ulusların Zenginliği*'ndeki ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'deki bağlamları ve anlamları arasında büyük benzerlik vardır. *Ahlaki Duygular Kuramı*'ndaki bağlamları, kullanımları ve anlamları da bu iki eserdekiyle aynıdır. Kavram üzerinden yaptığımız tartışmalarda eserler arasında kuramsal açıdan da bir farklılık olmadığını görmekteyiz. Diğer taraftan, Vivienne Brown ve Mark Neocleous *Ulusların Zenginliği*'ndeki ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'deki polis kavramında köklü farklar gözlemektedirler. Yazarlar bu kavramsal ve söylemsel farklılığın aynı zamanda eserler arasında farklı teorik yapılar ve politikalara işaret ettiğine, dolayısıyla bunun Smith'in devlet ve ekonomi arasındaki ilişkiye dair düşüncesinde de bir farklılığı gösterdiğine inanırlar. Aşağıdaki bölümde bu tartışmayı hazırlayan Brown'un argümanlarını, Brown'un iddialarından hareket eden ve tartışmayı yer yer kameralizm ile birlikte sürdüren Neocleous'un yorumlarına değineceğiz. Ardından sonuç bölümünde yazarlara olan eleştirimizi ve genel düşüncemizi kısaca yeniden sunacağız.

III. Brown ve Neocleous'un Smith'in "Polis" Kavramını Kullanımı Üzerine Yorumları

Bizim yukarıda Smith'in eserleri arasındaki sistematik ilişkiden hareket ederek polis kavramına getirdiğimiz yorum Brown'un Smith yorumunun karşısına düşmektedir. Brown Smith'in üç eserinde farklı söylemsel ve teorik yapıların yer aldığını, buna bağlı olarak, örneğin *Ulusların Zenginliği* ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* arasında devlet ve ekonomi arasında farklı politika (siyasa) çerçevesinin benimsendiğini ileri sürer. Brown için polis kavramının Smith'in eserlerinde değişen söylemleri içinde uğradığı dönüşüm bunun açık örneklerinden biridir. Brown esas olarak Smith'in nasıl okunmasına dair bir söylem analizi yapmaktadır. Brown'a göre metnin anlamı yazarın gizli, açık etmediği bir niyette saklı değildir. Anlam kullanılan kavramlar ve söylemler ile açığa çıkarılabilir. Metnin dilinin içinde yazıldığı zamanın bir parçası olarak görülüp söyleminin ve kavramlarının yorumlanması gerekir; böylelikle metnin

dair tarihsel ve kuramsal tespitlerinden hareketle Çin kapitalizmini ele aldığı bu çalışmada Arrighi Smith'in üç temel özelliğini şöyle özetler. 1) Smith hiçbir kitabında kendi kendini düzenleyen bir piyasa kuramı geliştirmemiştir. 2) Sonsuz bir iktisadi büyümenin motoru olarak kapitalizmi savunmamış ve bu yönde bir kuram geliştirmemiştir. 3) İğne fabrikası örneğindeki iş bölümü türünden bir kuramı ve politikayı koşulsuz savunmamıştır. Giovanni Arrighi, *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*, Londra ve New York: Verso, 2007, s. 42. Ayrıca Smith'in kamu yararı üzerine düşüncelerine dair ortaya çıkmış yanılgılar üzerine değerlendirmeler ve cevaplar için bkz. Dinç Alada, "Öncü İktisat Düşünürleri Yeni Liberalizme Karşı (mı?)", *Toplum ve Bilim*, 108, 2007, 177-8.

⁵⁴ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. 877.

anlamı serimlenir. Buna göre, tarihsel bir söylem analizi, metni içinde yazıldığı zamanın ürünü olarak görür. Metin, “rasyonal yeniden-inşa” ile yazarda açıkça görülmeyen ama olduğu düşünülen bir niyetin içinden okunmamalıdır. Tersine, metnin “tarihsel yeniden-inşası” ile metinde kullanılan söylemin kendi çağı ile ilişkisinin açığa çıkarılması gerekir.⁵⁵ Metnin anlamını açığa çıkaran esas tarihsel bağlam kendi çağının söylemsel yapısıdır. Dolayısıyla, Brown’un esas amacı, kendi çağının bir düşünürü olarak Smith’in nasıl “okunması” gerektiği üzerine bir yorumdur. Buna göre, Smith’in her üç eserinin, Smith’in aklında bunları sanki birleştirici bir fikir varmış gibi okumak yerine, kendi terimleri ve söylemleri içerisinde farklılıklarıyla okunması gerekir.⁵⁶ Dolayısıyla, üç eser arasında bir süreklilik fikri eserlerin kendine özgü söylemsel ve teorik yapılarının anlaşılmasına ile sonuçlanır.⁵⁷

⁵⁵ Vivienne Brown, *Adam Smith’s Discourse*, s.19.

⁵⁶ A.g.e., s. 20-21.

⁵⁷ Brown’un söylem analizi bize belirli bir kavramı gerçeklik ve dil arasındaki ilişkide anlamamız gerektiğini hatırlatmaktadır. Ne var ki Brown’un analizinde gerçeklik söyleme göre arka planda kalır. Oysa gerçeklik / olgu ve dil arasındaki karmaşık ilişkiden hareketle yapılacak bir söylem analizi bize Smith’in toplumsal dönüşümlerin hızlandığı ve buna koşut kavramların hızla anlamlarının değiştiği bir çağın düşünürü olduğunu hatırlatmaktadır. Reinhart Koselleck 1750-1850 arası Avrupa’da kavramların anlamsal değişimlere uğradığı dönemi, zamanın bir yerden bir yere atladığı ya da kırıldığı imasını uyandıran *Sattelzeit* kavramı ile tanımlamaktadır. Otto Bruner ve Werner Conze ile birlikte hazırladığı, Almanya’da 1972-1997 yılları arasında 7 cilt olarak yayınlanan Temel Kavramlar Sözlüğünün giriş yazısında geçen bu terim, Smith’in de bu dönemin ve kavramsal dönüşüm çağının bir düşünürü olarak yorumlanması gerektiğini akla getirmektedir. Ancak Koselleck’in yaklaşımı, Vivienne Brown’un söylem analizi yönteminin bir referansı olarak kitabının bir yerinde işaret ettiği (a.g.e., s. 19n) metnin anlamına odaklanan Cambridge Okulu’nun yönteminden farklıdır. Reinhart Koselleck Kavram Tarihi (*Begriffsgeschichte*) teorisi ile kavramsal değişimlerin toplumsal değişimlerle beraber ele alınması gerektiğine vurgular. Üstelik Koselleck’in belirttiği gibi gerçeklik yalnızca dille anlaşılmaz. Olgu / gerçeklik ile dil arasında aşılabilen bir boşluk vardır. Dil ve düşünce daha yavaş gelişir ve değişir. Olgular ve deneyimler ise daha hızlı değişir. Değişimin hızı ve yönü olgu ve dil açısından farklılaşabilir. Bu anlamda bir boşluk vardır. Bu boşluk süreklilikler ve kopuşlarla doludur. Olgular ve olguların linguistik kavranışı arasındaki ilişki her zaman gözetilmelidir. Gerçeklik içinde kavramlar kurucu bir güçtür ve kavramlar sosyo-politik sistemlerin içinde inşa edilir. Dolayısıyla, maddi yaşamın gerçekliği söylem analizinde dil dünyası kadar önemlidir ve kavram tarihi toplumsal tarih ile birlikte ele alınmalıdır. Ellen Meksins Wood da Brown’un analizinin yakın düştüğü Cambridge Okulu yöntemini bu bağlamda eleştirir. Wood, bu okulun önde gelen düşünürü Quentin Skinner’in düşüncesinde toplumsal bağlamın toplum ya da devlet (yönetim) (*polity*) ile ilişkisinin çok az olduğunu belirtir. Toplumsal bağlam (*social context*) Skinner için düşünseldir. Toplumsal olan varolan kelimelerle tanımlanmaktadır. Skinner’in düşünce tarihi modeli içerisinde Avrupa düşüncesinin temelinde yatan tarım, aristokrasi ve köylülük, toprak dağılımı ve kiracılık, iş bölümü, toplumsal protestolar ve çatışmalar, nüfus, kentleşme, ticaret, manifaktür ve burjuva gibi temel toplumsal öznel, kurumlar ve gelişmeler yoktur. Diğer taraftan, Koselleck’in Kavram Tarihi perspektifi kavramsal ve toplumsal tarih arasında sıkı bir ilişki kurmaktadır. Smith’i Koselleck’in Kavram Tarihi teorisiyle düşünmek ve bir *Sattelzeit* düşünürü olarak değerlendirmek, polis kavramını kapitalizmin toplumsal değişimleriyle beraber irdelemek anlamına gelmektedir. Quentin Skinner, “Meaning and Understanding in the History of Ideas”, *History and Theory*, 8 (1), 1969, s. 3-53; Reinhart Koselleck, “Conceptual History, Memory, and Identity: An Interview with Reinhart Koselleck”, Interview by Javiéer

Brown'un görüşüne göre en genel düzeyde bakıldığında *Ahlaki Duygular Kuramı* ahlak, hukuk ve ekonomi arasında diyalojik bir söylemsel yapı içerirken, *Ulusların Zenginliği*'nin ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'in monolojik bir söylemsel yapısı vardır. Buna göre, *Ulusların Zenginliği*, diğer iki eserdeki müdahaleci devlet ve statist-düzenleme teorik ve söylemsel yapısından farklı olarak, kişisel çıkarın temel kavram olduğu, ekonominin otonom olarak kendine içkin bir dinamikle işlediği ekonomist bir monolojik söylemsel yapıya sahiptir. Bu bakımdan Brown *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'i diğer iki eser arasında bir köprü olarak gören yorumları eleştirir. Brown için genel kanının aksine, yasa yapıcının bilimi de Smith'in üç eserini birbirine bağlayan bir teorik nosyon olamaz.⁵⁸ Buna göre, Brown hukuk ve ekonomi açısından Smith'in üç eserinin söylemsel analizini yaptığında ulaştığı sonuç bunların birbiriyle ilişkilendirilebileceği bir söylemsel ve teorik bütünlüğün kurulamayacağı yönündedir. Şöyle ki:

Hukukun kavramları ve söylemleri açısından bakıldığında *Ahlaki Duygular Kuramı* ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* doğal hukuk geleneğinden bir kopuştur. Smith, doğal hukukun Stoacı temellerinden ayrılarak her iki eserde de hukuku bireysel öznelerin ahlaki potansiyelinden ayırmış, otoriteye rehberlik edecek ve uygulanması zorunlu legal ve kural-güdümlü bir pozitif hukuk geliştirmiştir.⁵⁹ *Ahlaki Duygular Kuramı* diyalojik bir söylemsel yapı içinde hukukun etik boyutunu da içerirken, *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* monolojik bir söylemsel yapı içinde hukukun öznesinden bireysel ahlaki duygulara sahip özneyi çıkarmış, salt legal kurallar ile ilgilenmektedir. *Dersler* bu anlamda hukukun teorik ve söylemsel olarak etik boyutunu içermez ve tarihsel-sosyolojik bir hukuk biliminin kitabı olarak legal kuralları tarihsel-toplumsal değişen şartlar içinde inceler.⁶⁰

Brown Smith'in eserlerindeki iktisadi argümanların söylemsel ve teorik yapılarını çözümlendiğinde ise odağına *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* ile *Ulusların Zenginliği* arasındaki farklara getirir. Belirtildiği üzere, *Dersler* hukuk açısından değerlendirildiğinde doğal hukuk felsefesinin yalnızca Stoacı temellerinden kopmamıştır, aynı zamanda tarihsel ve sosyolojik hukuk felsefesi ile *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda görülen tarihteki mitolojik kahramanlar olarak kaşımıza çıkan büyük yasa yapıcılar / devlet adamları düşüncesi ve kavramlarından da kopmuştur.⁶¹ Ancak anlaşıyor ki, Brown'un söylem analizinde metinler arası bir incelemede ve karşılaştırmada bütünlük aramanın doğru olmayacağı düşüncesi, bir metnin kendi içinde de bütünlük aranmayacağı düşüncesiyle el ele gider. Nitekim *Dersler* doğal hukuk geleneğinden kopuş gösterip bireysel ahlaki öznenin hukuk teorisini inşa eden Stoacı felsefeden ve devlet adamı fikrini inşa eden Neostoacı felsefeden kopmakla beraber, bu *Dersler*'in bütünüyle ve kesintisiz bir şekilde liberalizmin doktrini ve söylemi içinde okunacağı anlamına gelmez. *Dersler* iktisadi liberalizmi *Ulusların*

Fernández Sebastián ve Juan Francisco Fuentes, *Contributions to the History of Concepts*, 2 (1), 2006, s. 99-127; Ellen Meiksins Wood, *Citizens to Lords: A Social History of Western Political Thought From Antiquity to the Middle Ages*, London, New York: Verso, 2008, s. 7-10.

⁵⁸ A.g.e., s. 102, 139, 155.

⁵⁹ A.g.e., s. 112-113.

⁶⁰ A.g.e., s. 119, 141.

⁶¹ A.g.e., s. 134.

Zenginliği gibi benimsemekle birlikte iktisadi argümanlarının söylemsel ve teorik yapısı *statist* içerimlere sahiptir. İktisadi argümanların içine konuşlandırıldığı bu söylemsel ve teorik yapı ile *Dersler* hukuk alanında kopmuş olduğu doğal hukukun iktisadi politika ve düşüncesinin, dilinin, içinde kalmıştır.⁶² İktisadi argümanlar açısından bakıldığında *Dersler*'in dili ve kuramsal yapısı, *Ulusların Zenginliği*'nden farklı olarak, devlet müdahaleci teorik yapıya bir direnç göstermez.⁶³ Brown bu iddiasını *Dersler* ve *Ulusların Zenginliği* arasında yaptığı metinler arası okumada kimi temel kavramların varlığı ve yokluğuyla ve kimi kavramların kullanımlarındaki değişimlere dayandırmaktadır. Bu kavramların başında “bolluk” (*opulence*), “zenginlik” (*wealth*), “politik ekonomi” (İngilizce’inde başında “o” ile yazılan “*political oconomy*”) ve “polis” (*police*) gelir.

Özellikle bu kavramlardan hareketle iki metindeki iktisadi argümanları çözümleyen Brown şu sonuçlara ulaşır⁶⁴: *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'deki bolluk kavramı *Ulusların Zenginliği*'nde yer almaz. *Dersler*'in dili devlet müdahaleci bir dildir. *Dersler*'de bolluk malların ucuzluğuna bağlı olup, bu doğal ve piyasa fiyatı arasındaki ilişkiye bağlıdır ve devletin bunda bir sorumluluğu vardır. Buna göre *Dersler*'de bolluk (*opulence*) fiyatların düşüklüğüne ve çokluğuna bağlıyken, *Ulusların Zenginliği*'nde zenginlik (*wealth*) fiyat analizi içerisinde ücret, kâr ve rant ilişkisi bağlamında açıklanmaktadır ki bu modern iktisadın fiyat teorisine doğru bir geçiştir. Bu bakımdan *Dersler*'deki iktisadi analiz düzeyi *Ulusların Zenginliği*'ndeki modern fiyat teorisinden farklı olarak *statist* bir dil ve teorik yapı içindedir. Bolluk ve ucuzluk *Ulusların Zenginliği*'nde bir iktisadi kategori değildir ve *Ulusların Zenginliği*'nin iktisadi analizi *Dersler*'den türememiştir. “*Ulusların Zenginliği*'nin tüm teorik yapısı *Dersler*'de olduğu gibi düşük-fiyat çokluğu (*abundance*) ile özdeş bolluk (*opulence*) değildir”⁶⁵. Bu teorik ve söylemsel yapı farklılığının can alıcı ayrımı polis kavramında kendini gösterir. *Dersler*'deki polis kavramı ülkenin bolluğunun devletin sorumluluğunda olduğunu imâ eder ve bolluğun / ucuzluğun sağlanması polisin amacı ve sorumluluğudur. *Ulusların Zenginliği*'nde ise polise böyle bir amaç ve sorumluluk verilmez. Tam tersi *Ulusların Zenginliği*'nde polis kavramı devlet düzenlemelerinin eleştirildiği bağlamlarda ve olumsuz anlamlarda kullanılır. *Ahlaki Duygular Kuramı*'nda da polis *Dersler*'de olduğu gibi düzenleyici *statist* bir anlam yüküdür ve bu *Ulusların Zenginliği*'nde söz konusu değildir. *Ulusların Zenginliği*'nde kamusal

⁶² Doğal hukuk hükümdarın / devletin otoritesini, ampirisist faydacı Britanya politik ekonomisinden farklı bir biçimde tanımlar. Kaynağı akıl olan soyut yasalar otoritenin hem sınırını hem müdahalesini meşrulaştırır. Smith'in düşüncesinde kamusal müdahalenin meşruluğu ve sınırı doğal hukuktan farklı bir özneye, “çıkar öznesi”ne temellenir. Doğal hukukun “hukuk öznesi”, kendi başına bırakıldığında kaos yaratacak, bu nedenle yönetilmesi gereken bir özne felsefesi olarak otoritenin sınırını Britanya politik ekonomisine göre genişletebilir. Yukarıdaki satırlarda vurguladığımız doğal hukuk ile kamu müdahalesi arasındaki yakınlık bu bağlamda anlaşılmalıdır. Ayrıca bu konuda bkz. dipnot. 27.

⁶³ A.g.e., s. 144.

⁶⁴ Bu paragrafta özetlenen Brown'un argümanları esas olarak kitabının 6. bölümünde (a.g.e., s. 142-164) yer almaktadır.

⁶⁵ A.g.e., s. 154.

işler, savunma ve adalet bağlamında Smith'in devlete biçtiği görevlerden⁶⁶ hareketle *Dersler*'deki gibi bir devlet ekonomi ilişkisi savunduğu anlamına gelmez. *Ulusların Zenginliği*'nde ekonominin devletten ve polisten bağımsız bir gelişim süreci vardır ve ekonomi otonom bir gelişim süreci içinde kavramsallaştırılmıştır. Polis yerine kişisel çıkar burada ön plana gelir. *Dersler*'de ise düzenleyici devletin sorumluluğunda olan bir ekonomi söz konusudur; ekonominin gelişiminden ve ulusun zenginliğinin artışından politik bir çıkarı olan devletten, devlete bağlı bir ekonominin varlığından bahsedilir. *Ulusların Zenginliği*'nde ekonominin kavramsallaştırılması tamamen farklıdır; buna göre devlet ve polis ekonominin gelişimi için gerekli değildir. "Böylece polisin farklı kullanımları *Ulusların Zenginliği*'nde farklı söylemsel yapı ve farklı politika sonuçları anlamına gelir".⁶⁷ Buna göre devletin sanayi üzerinde denetimi ve gözetimi yoktur. Burada *Dersler*'deki devlet sorumluluğunda gelişen ekonomideki doğal denge kavramı yer almaz; kişisel çıkar güdüsü ekonomideki sermaye ve emek dağılımını belirleyerek tüm toplumun çıkarına bir iktisadi yapıyı kendiliğinden ortaya çıkarır.

Brown, polis ve bolluk dışında, *Ulusların Zenginliği* ve *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* arasında söylemsel ve teorik açıdan köklü bir farklılığın belirdiğine dair semptomları gösteren bir diğer kavram olarak 'politik ekonomi'ye (İngilizce'sinde başında "o" ile yazılan "*political oeconomy*") işaret eder. Bu kavram *Ulusların Zenginliği*'nde Kitap IV'ün başında geçer.

Devlet adamı ya da yasa yapıcı ile ilgili bir bilim dalı olarak düşünüldüğünde politik ekonomi (*political oeconomy*) iki ayrı amacı izler: Birincisi, halka bol gelir ve yiyecek sağlamak ya da halkın kendisinin bol gelir ve yiyecek elde etmesini mümkün kılmak; ve ikincisi, devlete ya da topluma kamu hizmetleri için yeterli gelir sağlamak. Hem halkı hem hükümdarı zenginleştirmeyi amaç edinir.⁶⁸

Burada "politik ekonomi"yi "devlet adamının bilimi" olarak tanımlayan Smith, Brown'un düşüncesine göre bu kavramı, *Dersler*'de başlık olarak benimsenen "polis"te olduğu gibi, *Ulusların Zenginliği*'nin bir betimlemesi olarak kullanmaz. Smith *Dersler*'de kullandığı iktisadi söylem ve benimsediği teorik yapı için polisi bir başlık olarak alıp, buradaki iktisadi argümanları için betimleyici bir kavram olarak kullanmıştır. Oysa merkantil dönemin bir kavramı olan ve statist bir içerime sahip *political oeconomy* kavramı *Ulusların Zenginliği* için bir betimleme olamaz. Brown'a göre Smith'in *Ulusların Zenginliği*'nde polis kavramını olumsuz ve küçültücü anlamlarda kullanmasına benzer şekilde devlet adamının bilimi olarak tanımladığı *political oeconomy* kavramını da aslında eleştirdiği iktisadi sistemler söz konusu olduğunda kullanmıştır ve politik ekonomisini aslında bir devlet adamı / yasa yapıcının bilimi dışında tanımlamıştır. Bu bakımdan devlet adamı / yasa yapıcı kavramı ve düşüncesi *Ulusların Zenginliği*'nde iktisadi olarak tamamen dışarıda tutulmuştur. Sonuçta, söylem analizi temelindeki yorumlarıyla Brown Smith'in üç eseri arasındaki söylemsel ve teorik yapı farklılıklarını göstermeye çalışmış, bu bağlamda *Ulusların Zenginliği*'nin diğer üç eserden iktisadi açıdan köklü farkını açığa çıkarmayı amaçlamıştır.

⁶⁶ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. 745.

⁶⁷ Vivienne Brown, *Adam Smith's Discourse*, s.156.

⁶⁸ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. 455.

Brown'un bu argümanlarını Neocleous kabul etmiş ancak polislin Alman düşünce geleneğine uzanan köklerine eğilerek Smith'i *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de bir kameralist olarak nitelemesiyle⁶⁹ iki metin arasındaki kopuş tartışmasını bir düzey daha yukarı çıkarmıştır. *Dersler*'de polis bilimcisi bir kameralist Adam Smith, *Ulusların Zenginliği*'nde kişisel çıkar temelinde otonom bir gelişim sergileyen ekonominin kuramcısı Adam Smith söz konusudur. Polisten kişisel çıkara doğru gerçekleşen bu farklılığın altında yatan temel nedenlerden biri de, Brown'un izinden giderek, Neocleous'un öne sürdüğü Smith'in *Dersler*'den sonra gerçekleştirdiği Fransa ziyaretidir. Liberal iktisadi düşüncelerini berraklaştıran bir etki yaratan Fransa ziyareti sonrası Smith *Ulusların Zenginliği*'nde *Dersler*'in kameralist içerimlerini bertaraf etmiştir. Neocleous'un argümanlarını burada uzun uzadıya anlatmamıza gerek yoktur, zira özü bu kadar olmakla beraber Brown'un tezlerinin bir devamıdır. Aralarındaki önemli fark Neocleous'un eleştirel politik ekonomi perspektifinden Smith'in polis ile olan "değişen" ilişkisini Foucault'nun yönetimsellik teorisi bağlamında düşünmesidir. Şöyle yazar:

İlk eserle arasındaki farklara rağmen *Ulusların Zenginliği*, sadece ve sadece devlet adamının veya egemenin, refah açısından tanımlanan ulusun ortak iyisini anlayabileceği ve koruyabileceğini vazeden on yedinci ve on sekizinci yüzyıl önermelerinin mantıkî bir sonucu idi. Bu anlamda 'polisten politik iktisada' önermesinin ima ettiği gibi, polis nosyonunu tamamıyla ortadan kaldırmak bir yana bu eser, azametli polis biliminin' Smith'e ait bir versiyonu, [*Ahlaki Duygular Kuramı*'na atıfla] 'polislin mükemmelleştirilmesine' Smith'in bir katkısı olarak da görülebilir.⁷⁰

Neocleous, Brown'dan farklı olarak, devlet adamının bilimi olarak politik ekonomiyi (*political oeconomy*) tamamen *Ulusların Zenginliği*'ne dışsal görmez ve *Ulusların Zenginliği*'nin iktisadi liberalizm açısından *Dersler*'den "kopuşunu" bir yönetim mantığı (*yönetimsellik*) çerçevesi içerisinde sergilediğini düşünerek bizce tartışmayı daha anlaşılır bir yere çeker.

Her ne kadar polis biliminin mutlakiyetçi eğilimlerine karşı durmuş olsa da, yeni bir polis anlayışının karşısında cephe almamıştır ve bu yeni anlayışın temeli politik iktisattan çok, bir takım yeni liberal ideallere dayanmaktadır. . . Smith'in kendi projesini 'politik iktisattan' çok *liberal yönetime* dair bir önerme olarak gördüğü aşikardır.⁷¹

IV. Sonuç Yerine

Smith'in polis üzerine betimlemelerini, Brown'un ve Neocleous'un argümanlarını bir bütün olarak göz önüne alıp düşündüğümüzde, düşünce tarihinde büyük bir ismin eserlerinde fikir değişikliğinin olup olmadığına dair bitmek bilmez bir başka yeni tartışmanın içinde bulabiliriz kendimizi. Kullanımı değiştiği iddia edilen bir kavramdan hareketle Smith'te bu denli köklü bir fikirselleşme

⁶⁹ Mark Neocleous, "Policing the System of Needs", s. 47.

⁷⁰ Mark Neocleous, *Toplumsal Düzenin İnşası*, s. 48.

⁷¹ A.g.e., s. 48-49. Biz de benzer şekilde, Smith'in biyopolitika ve yönetimsellik teorisi bakımından değerlendirilebileceğini düşünüyor ve yorumlarımızla yer yer buna işaret etmiştik. Bkz. dipnot 33.

değişimin söz konusu olup olmadığı şüphesiz tartışma konusu olabilir. Örneğin Edwin Cannan *Ulusların Zenginliği*'ne yazdığı giriş yazısında bu kitabın *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler* ile arasındaki yakın benzerliğe işaret ederken, iki dönem arasında Smith'in düşüncesinde değişimlerin gözlenebileceğini belirtir.⁷² Ancak Cannan'a göre, ders notlarının yoğun olduğu⁷³ ve notlarda Smith'i yanlış sunabilecek noktaların varlığını akılda tutmak gerekir. Örneğin Cannan, dış ticaret konusunda Smith'in merkantilist korumacı politikalara yönelik benimseyici bir konum aldığı izlenimini yaratan kimi pasajlar olsa da, nihayetinde dış ticaret konusunda fikirlerinden etkilendiği Hume'dan farklı biçimde derslerinde bu merkantilist korumacı fikirlerden uzaklaştığını belirtir.⁷⁴ Cannan'ın polis bağlamında yazdıkları da önemlidir. Cannan'a göre Smith'in *Hukuk Felsefesi Üzerine Dersler*'de ulusun zenginliği konusunu polis başlığında ele alması "garip"tir. Öyle ki, Smith *Dersler*'de devlet kontrolüne inanan bir eski zaman düşünürü olsaydı zenginlik için uygun düzenlemeleri tanımlardı ve böylece iktisadını polis başlığında hukukun ve yönetimin temel ilkelerine bağlanmasında bir tuhafılık olmazdı.⁷⁵ Cannan iki metin arasındaki yakın ilişkiye dikkat çekerken polis kavramının *Ulusların Zenginliği*'nde konuyu yeterince yansıtamadığı için çıkarıldığına işaret eder.⁷⁶ Yani polis Cannan'ın yorumuna göre bir anlam değişimine uğramamış, konuyu yeterince yansıtamadığı için çıkarılmıştır. *Ulusların Zenginliği*'nin konu alanını ve amacını göz önüne aldığımızda ve bunun yanında polisin anlamsal çokluğu ve geniş tarihsel arka planını düşündüğümüzde Cannan'ın yorumuna katılabiliriz. Diğer taraftan, Cannan'ın *Dersler*'de polisi tuhaf bularak bir kenara bırakması ve, Brown ile kısmen Neocleous'un yaklaşımında olduğu gibi, kavramı eski bir kavram olarak görüp sonrasında kullanımı üzerinden değerlendirmesi, bahsettiği kavramın Smith'in düşüncesindeki hukuk ve yönetim ile ilgili boyutlarının kapsamlı bir şekilde tartışılabileceği zemini dışarıda bırakmaktadır.

Brown ve Neocleous'un iddia ettiği kavramsal ve kuramsal değişim meselesine ilişkin yazımızın ikinci bölümünde belirli bir fikri savunduğumuz ve bunu Smith'in düşüncesinin bütünselliği içinde konunun farklı boyutlarıyla irdelediğimiz görülebilir. Buna göre Smith'in eserlerini 'metnin anlamı' bağlamında bir söylem analizine hasretmeden, düşüncesinin sistematik bir yapı içerdiğini ancak bu yapının kapitalist toplumun maddi sınıfsal çelişkilerden kaynaklanan ilişkiler dolayımında söylemsel, kavramsal ve teorik düzeyde değişimler ya da paradokslar içerebileceğini söyleyebiliriz. Ancak yaptığımız okuma ve yorumlar ışığında Smith'in polis kavramında, "Adam Smith Problemi"nde⁷⁷ genellikle savunulduğu gibi, bu denli güçlü bir dramatik değişimin olmadığını, hatta bir değişimin olabileceğine dair izlenim edinmenin bile kuşkulu olabileceğini düşünüyoruz. Bizce polis kavramının *Hukuk Felsefesi*

⁷² Edwin Cannan, "Editor's Introduction", içinde Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. xxxviii.

⁷³ A.g.e., s. xxxviii.

⁷⁴ A.g.e., s. lvi-lvii.

⁷⁵ A.g.e., s. xxviii.

⁷⁶ A.g.e., s. xxxvii.

⁷⁷ "Adam Smith Problemi"nin kuram ve maddi toplumsal yapılar / süreçler arasındaki ilişkide çözümlemesi için bkz. Doğan Göçmen, *The Adam Smith Problem: Reconciling Human Nature and Society in The Theory of Moral Sentiments and Wealth of Nations*, Londra ve New York: Tauris Academic Studies, 2007.

Üzerine Dersler'de bir başlık olarak benimsenmesi Smith'in teorik bütünlüğüne dair bir farklılığa işaret etmemektedir. Ancak böyle bir tartışmanın önemini de yadsımıyoruz. Bu kavramsal tartışma Smith'in devlet, hukuk, siyaset, ekonomi ve yönetim bağlamındaki düşüncelerini çağdaş siyaset felsefesinde polise uyanan ilgiyle geniş bir okuma ve düşünme alanı içinde görmeye yol açmaktadır.

Sonuçta polis kavramına ilişkin tartışmanın iki boyutu vardır: Bunlardan ilki kavramın kullanımının değişip değişmediği, ikincisi bu değişimin bir fikrîsel dönüşümün belirtisi olup olmadığıdır. Belirttiğimiz gibi, bizim yaklaşımımıza göre tartışmanın bu iki boyutunda da bir değişim ya da dönüşüm söz konusu değildir. Yine de kavramın yer yer belirsiz ve kararsız kullanımları bir karışıklığa yol açabilir. Ancak bu durumu Smith'in metinlerinde polis kavramının dışındaki kavramlarda da gözlemleyebiliriz. Örneğin, Smith vergilendirmede adalet konusunda "ödeme gücü" (*ability*) kavramını kullanır⁷⁸ ve maliye teorisi açısından bu Smith'in vergilendirmede fayda teorisini mi, yoksa ödeme gücü yaklaşımını mı savunduğuna dair bir başka tartışmayı alevlendirmiştir. Farklı yorumların içinden biz bu bağlamda Gunnar Myrdal'ın getirdiği yorumu hem doğru buluyor hem de bu yorumun polis kavramı için bir açıdan geçerli olabileceğini düşünüyoruz. Myrdal Smith'in "*ability*" kavramını içi boş bir şekilde ve iknaya yönelik kullandığını yazmaktadır: "Adam Smith [bunu] bir teori olarak değil de, bir kelime olarak kullanmıştı. '*Ability*' [ödeme gücü] Smith tarafından içeriği olmayan iknaya yönelik bir slogan olarak kullanılmıştır. . . . Özünde Adam Smith çıkar ilkesine [fayda yaklaşımına] inanmaktaydı".⁷⁹ Smith'in polis kavramına dair yaklaşımı ya da kullanımına dair tercihi aynı şekilde pratik siyasetin alanı içinde görülebilir. Buna göre, ayrıksı bir kavram olarak polis devletin kamusal fayda ve ticari ekonomi üzerindeki zararlı etkilerini açığa çıkarmak ve vurgulamak için çağına uygun seçtiği stratejik bir kavram olarak yorumlanabilir. Aynı zamanda kavramın kullanımı, hem kamusal fayda hem Çin örneğinde olduğu gibi iktisadi gelişme için kamusal müdahalenin gerekliliğine dair siyasette iknaya⁸⁰ yönelik bir stratejik seçim olarak da aynı şekilde düşünülebilir. Polis kavramı söz konusu olduğunda, son tahlilde, kavramın Smith'in düşüncesindeki yönetim sorunu (toplumun ve bireyin yönetimi) ile çok boyutlu ilişkisi göz önüne alınmalıdır.

Diğer taraftan, Brown'un ve Neocleous'un yorumları Smith'in düşünce sistemindeki bütünlüğü, sürekliliği ve parçalar arasındaki ilişkiyi gözlemlemektedir. Bunun önemli bir olumsuz sonucu, örneğin *Ulusların Zenginliği*'nin Smith'in düşüncesindeki politik ekonominin etik temellerinden uzak bir şekilde görülmesine, ticari ekonominin çelişkili bütünlüğünün Smith'in düşüncesinden çıkarılarak, salt kişisel çıkar etrafında düşünülmesine ve okunmasına açık bırakmasıdır. Gerçekten de *Ulusların Zenginliği*'ni kendi kendini işleyen bir otonom piyasa mekanizması teorisi olarak anlamak son derece sorunludur. Özellikle "görünmez el" (*invisible hand*) metaforu bu okumaya ve anlamaya yol açmaktadır. Dolayısıyla, "görünmez el"i Smith'in iktisadi düzeni bütüncül bir şekilde (bunu makro ekonomi olarak da

⁷⁸ Adam Smith, *The Wealth of Nations*, s. 888.

⁷⁹ Gunnar Myrdal, *The Political Element in the Development of Economic Theory*, Londra: Routledge & Kegan Paul LTD, 1953, s. 164.

⁸⁰ Bkz. dipnot 34: Burada Smith'in siyaseti insanların kamusal ruhunu geliştirmek için bir ikna yöntemi ve retorik olarak tanımladığını belirtmiştik. Bu bakımdan polis kavramı kendi çağının söylemsel yapısı ve siyaset pratiği açısından değerlendirilebilir.

düşünebiliriz) anlamaya⁸¹ ve çözümlenmeye çalışmasının bir sonucu olarak görmek yerine, salt otonom bir piyasa mekanizmasının temel ilkesi olarak yorumlamak eserlerinin bütünü üzerinde sorunlu yorumlamaları beraberinde getirmektedir.⁸² Buna göre, Smith'in kavramsal bir çözümlenmesi düşünce sisteminin bütünselliği, kavramın toplumsal tarihi ve modern toplumun maddi tarihi içinde yapıldığında daha geçerli bir sonucun ve yorumun çıkacağını düşünüyoruz.

⁸¹ Bkz. Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Akılsallığı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, s. 223.

⁸² Bunun sonucu olarak ortaya çıkan en sorunlu okumalardan biri Smith'in liberalizmi ile neoliberalizm arasında kurulan bağıntılarda kendini gösterir. Kendi kendine işleyen piyasa mekanizması ve "görünmez el" düşüncesi Smith'in eserlerinin bütününden soyutlandığında düşünürün savunduğu liberalizmden günümüz neoliberalizme doğru kesintisiz bir hat çekmek kolaylaşır. Hâlbuki Smith'in klasik liberalizmi ile neoliberalizm arasındaki ilişki çok daha karmaşıktır ve düşünürün savunduğu liberalizm neoliberalizme indirgenemez. Smith'in liberalizmi ve neoliberalizm arasındaki farkları ve bağıntıları anlamaya yönelik bir okuma "yönetimsellik" teorisi içinde çok daha boyutlu bir şekilde gerçekleştirilebilir. Bunun için bkz. Pierre Dardot ve Christian Laval, *Dünyanın Yeni Akılsallığı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*. Ayrıca bkz. Doğan Göçmen, "Özne Felsefesinde İki Dönüm Noktası: Bazı Güncel Yaklaşımlar Bağlamında René Descartes'tan Adam Smith'e Öznenin Kuruluşu ve Kurtuluşu", *Baykuş*, Sayı 3, 2008, s. 48. Bu bağlamda ayrıca bkz. dipnot 53.

KAYNAKÇA

- AGAMBEN, G., *Kutsal İnsan: Egemen İktidar ve Çıplak Hayat*, İ. Türkmen (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2001.
- ALADA, D., “Öncü İktisat Düşünürleri Yeni Liberalizme Karşı (mı?)”, *Toplum ve Bilim*, 108, 2007, s. 167-185.
- ARRIGHI, G., *Adam Smith in Beijing: Lineages of the Twenty-First Century*, Londra ve New York: Verso, 2007.
- BROWN, V., *Adam Smith’s Discourse: Canonicity, Commerce and Conscience*, Florence, KY, USA: Routledge, 1994.
- CEVİZCİ, A., *Aydınlanma Felsefesinin Tarihi*, Bursa: Asa, 2007.
- COHEN, E. S., “Justice and Political Economy in Commercial Society: Adam Smith’s ‘Science of a Legislator’”, *The Journal of Politics*, 51 (1), 1989, s. 50-72.
- DARDOT, P. ve C. Laval, *Dünyanın Yeni Akılsallığı: Neoliberal Toplum Üzerine Deneme*, I. Ergüden (çev.), İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi Yayınları, 2012.
- FOUCAULT, M., *The Birth of Biopolitics: Lectures at the Collège de France 1978-1979*, M. Senellart (der.), G. Burchell (çev.), New York: Palgrave Macmillan, 2008.
- FOUCAULT, M., *Security, Territory, Population: Lectures at the Collège de France 1977-1978*, M. Senellart, F. Ewald, A. Fontana, A. I. Davidson (der.), G. Burchell (çev.), Londra: Palgrave Macmillan, 2007.
- GÖÇMEN, D., *The Adam Smith Problem: Reconciling Human Nature and Society in The Theory of Moral Sentiments and Wealth of Nations*, Londra ve New York: Tauris Academic Studies, 2007.
- GÖÇMEN, D., “Özne Felsefesinde İki Dönüm Noktası: Bazı Güncel Yaklaşımlar Bağlamında René Descartes’tan Adam Smith’e Öznenin Kuruluşu ve Kurtuluşu”, *Baykuş*, Sayı 3, 2008, s. 43-81.
- GÖÇMEN, D., ve G. Kaya, “Adam Smith’in Siyaset Felsefesine Dair Bir Kuramsal Çerçeve”, *Felsefe ve Sosyal Bilimler Dergisi*, Bahar, 15, 2013, s. 85-119.
- GÜRKAN, C., “Kameralizm: Modern Yönetim ve Maliye Düşüncesinin Doğuşu ve Gelişimi”, *Toplum ve Bilim*, 110, 2007, s. 216-246.
- GÜRKAN, C., “Kameralizm: Merkantilizm ve Fizyokrazi ile Bir Karşılaştırma”, *İktisadi Kurumlar ve Kavramlar Sözlüğü* içinde, F. Başkaya ve A. Ördök (der.), Ankara: Özgür Üniversite, 2008, s. 625-650.
- HAAKONSSSEN, K., *The Science of a Legislator: The Natural Jurisprudence of David Hume & Adam Smith*, New York: Cambridge University Press, 1989.
- HAAKONSSSEN, K., “Introduction: The Coherence of Smith’s Thought”, *The Cambridge Companion to Adam Smith* içinde, K. Haakonssen (der.), New York: Cambridge University Press, 2006, s. 1-21.
- HARDT, M. ve A. Negri, *İmparatorluk*, A. Yılmaz (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2012.
- KNEMEYER, F.-L., “Polizei”, K. Tribe (çev.), *Economy and Society*, 9 (2), 1980, s. 172-196.
- KOSELLECK, R., “Conceptual History, Memory, and Identity: An Interview with Reinhart Koselleck”, Interview by Javiéer Fernández Sebastián ve

- Juan Francisco Fuentes, *Contributions to the History of Concepts*, 2 (1), 2006, s. 99-127.
- LEMKE, T., *Biyopolitika*, U. Özmakas (çev.), İstanbul: İletişim, 2013.
- MYRDAL, G., *The Political Element in the Development of Economic Theory*, Londra: Routledge & Kegan Paul LTD, 1953.
- NEOCLEOUS, M., "Policing and Pin-Making: Adam Smith, Police and the State of Prosperity" *Policing and Society*, Cilt 8, 1997, s. 425-449.
- NEOCLEOUS, M., "Policing the System of Needs: Hegel, Political Economy, and the Police of the Market", *History of European Ideas*, 24 (1), 1998, s. 43-58.
- NEOCLEOUS, M., *Toplumsal Düzenin İnşası: Polis Erkinin Eleştirel Teorisi*, A. Bekmen (çev.), İstanbul: Boğaziçi Üniversitesi Yayınları, 2006.
- OESTREICH, G., *Neostoicism and the Early Modern State*, Cambridge: Cambridge University Press, 2008.
- RANCIÈRE, R., *Uyuşmazlık*, H. Ünler (çev.), İzmir: Ara-lık Yayınları, 2005.
- RANCIÈRE, R., *Siyasalın Kıyısında*, A. U. Kılıç (çev.), İstanbul: Metis, 2007.
- SKINNER, Q., "Meaning and Understanding in the History of Ideas", *History and Theory*, 8 (1), 1969, s. 3-53.
- SMİTH, A., *Lectures on Jurisprudence*, R. L. Meek, D. D. Raphael, P. G. Stein (yay. haz.), Indianapolis: Liberty Fund, 1982.
- SMİTH, A., *The Theory of Moral Sentiments*, D. D. Raphael ve A. L. Macfie (yay. haz.), Indianapolis: Liberty Fund, 1984.
- SMİTH, A., *An Inquiry into the Nature and Causes of The Wealth of Nations*, E. Cannan (yay. haz.), New York: The Modern Library, 1994.
- SOLOMON, R., *Adalet Tutkusu: Toplum Sözleşmesinin Kökenleri ve Temelindeki Duygular*, E. Altınay (çev.), İstanbul: Ayrıntı, 2004.
- SOMMER, L., "Bibliographie der Kameralwissenschaften by Magdalene Humpert", *The Journal of Political Economy*, 48 (3), 1940, s. 451-452.
- WINCH, D., "Science and the Legislator: Adam Smith and After", *The Economic Journal*, 93 (371), 1983, s. 501-520.
- WOOD, E. M., *Citizens to Lords: A Social History of Western Political Thought From Antiquity to the Middle Ages*, London, New York: Verso, 2008.
- YOUNG, J. T., "Unintended Order and Intervention: Adam Smith's Theory of the Role of the State", *The Role of Government in the History of Economic Thought* (Annual Supplement to Volume 37 *History of Political Economy*) içinde, S. G. Medema ve P. Boettke (der.), Durham ve Londra: Duke University Press, 2005, s. 90-119.